

Halk Dindarlığı'nın Gündelik Hayattaki Görünümü İle İlgili Sosyolojik Çözümleme

Melda Medine Güleç *
Vejdi Bilgin**

Öz

Halk dindarlığının ele alındığı çalışmada, örnek olarak sosyolojik çalışmalar bakımından bakir olan Giresun'un Espiye ilçesi seçilmiştir. Araştırma Espiye İlçe merkezi ve köyleri ile sınırlıdır. Araştırmada doğrudan gözlem ve derinlemesine mülakat yöntemlerinden yararlanılmıştır. Toplanan veriler birbirinden haberli ya da habersiz kişilere doğrulturulmuş, karşılaştırma ve farklılıkları tespit konusunda da farklı kişilere sormak suretiyle doğru ve güvenilir bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte kişiler arasında yaş, cinsiyet, sosyal sınıf gibi ayırım düşünülmemiş, elde edilen bulgular öznel değerlerden bağımsız olarak çözümlenmiştir. Araştırmada sonuç olarak: Din ve toplum arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğu, bilim ve teknolojideki hızlı gelişime rağmen halk dindarlığının toplumdaki işlevleri nedeniyle varlığını sürdürdüğü; araştırmanın yapıldığı bölgede Orta Asya'dan gelen halk dindarlığının etkilerinin sürdüğü; bilgisine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Din Sosyolojisi, Halk Dindarlığı, Ritüel.

A Sociological Analysis Of The Religious Views Of The Public Related To Daily Life Abstract

In this study the religiosity of the people, which is important in respect of understanding the religious structure of Turkish society, was studied in a sample from the town of Espiye in the region of Giresun. The research was limited to the centre and surrounding villages of Espiye.

Direct observation and in-depth interview methods were used in the study. The collected data were verified by informed or uninformed individuals and it was attempted to gather correct and reliable information by asking different people about the comparisons and differences determined. Furthermore, the findings obtained were analysed independent of subjective values without differentiation of the participants on the basis of age, gender or social class.

As a result of the study, there was determined to be a mutual interaction between religion and society and despite rapid developments in science and technology, the presence of public religiosity was maintained because of its function in society. It was concluded that there were continuing effects of the public religiosity coming from Central Asia in the region where the study was conducted.

Key Words: Sociology, Sociology Of Religion, Public Religiosity, Rituel.

* Öğr. Gör. Dr. Uludağ Üniversitesi (sosyologmelda@gmail.com)

** Prof. Dr. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (vbilgin@hotmail.com)

Giriş

Din konusu Türkiye’de kamuoyunun gündemine sıkça taşınan konulardan biridir. Bu anlamda söz konusu tartışmalar Türkiye’nin önemli bir sosyolojik gerçekliğine dikkat çekmektedir. Bu sosyolojik gerçeklik, “çok seslilik ve çeşitlilik”, daha çok kamusal alan özel alan ekseninde varlığını sürdürmektedir¹ Çalışmada ele alınan halk dindarlığı ise dinin toplumsal alanda ortaya çıkan yaşantısal yönüyle ilgilidir. Halk dindarlığı toplumsal yaşantıda belirli pratikler çerçevesinde oluşan inanış ve uygulamalardır. Halk dindarlığına niteliğini veren halkın din adına yaptığı her türden pratikleri iken, resmî dindarlık tipine niteliğini veren sistemleşmiş teolojik doktrinler, dinî kurum ya da organizasyonlar ile bilgili din adamlarıdır². Günay’a göre diğer dindarlık türlerine göre halk dindarlığında kutsallık türbelerde, yatırlarda, tekkelerde, dede, şehit, eren, evliya mezarlarında, kutsal ağaçlar, kayalar, pınarlar, su kaynakları ve mağaralarda tecelli edebilmekte, keramet ve mitolojik unsurlar orada oldukça etkin görünmektedir³. Halk dindarlığı taklitçidir ve derin teolojik konulara yer vermez⁴. Din olgusuna antropolojik bir bakış açısıyla yaklaşan Robert Redfield ise, ırk-merkezci bir yaklaşımla dini büyük gelenek ve küçük gelenek olarak ikiye ayırmıştır. Buna göre büyük gelenek, elitlerin diniydi ve okuryazar kesimin teolojisi olarak görüldüğü için değerliydi. Küçük gelenek ise köylülerin dini olarak görülmüş ve daha az düşünceye ve yaratıcılığa dayalı bir din olarak değerlendirilmiştir. Türk halk dindarlığının tartışıldığı bir zeminde Redfield’in sınıflandırmasıyla konuya yaklaşmak pek mümkün görünmemektedir. Çünkü hem halkı Müslüman olan bir coğrafyada dini büyük ve küçük gelenekler bağlamında ele alığımızda İslam’da çokluk, çeşitlilik ve farklılığa vurgu yaparak, “İslam Müslümanların yaptığı bir şeydir” gibi yanlış noktalara varılabilir, hem de kültürel unsurların önemli rol oynadığı halk dindarlığı gibi bir dindarlık tipini kültürel unsurları önemsiz gören bir bakış açısıyla değerlendirmek halk dindarlığını anlamamızı zorlaştırır⁵.

Hangi toplum olursa olsun günlük yaşam biçimine/biçimlerine baktığımızda laiklik, dindarlık, liberallik gibi alternatif yaşam biçimleri ile karşılaşmaktayız. “Dindarım” diyen birey hayatının her alanında dindar

¹ Selda Geyik Yıldırım, “Türkiye’de Dindarlık: Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 35 (2016), s.185-211.

² Mustafa Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı*, Dem yayımları, İstanbul 2004, s.56.

³ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan, İstanbul 2001, s.540.

⁴ Ünver Günay, *Erzurum ve Çevresinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999, s.26

⁵ Ali Murat Yel, “İslam’da Büyük ve Küçük Gelenek”, *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, 10 (1995), s.41.

olmayabilir⁶. Ticaret hayatında kapitalist, açgözlü, hırslı, doyumsuz olan bir insan ibadet hayatında temel dinî pratiklerinden ödün vermeyebiliyor ya da farz ibadetlerini yerine getirmeyen bir insan gündelik hayatın diğer alanlarındaki inanç ve uygulamalardan taviz vermeyebiliyor. Bu açıdan yaklaşılarak araştırmada dindarlığın özel bir boyutu olan halk dindarlığı ele alınmıştır.

Araştırmada, halk dindarlığının toplumun hangi kesiminde daha yoğun bir şekilde görüldüğü, halk dindarlığına etki eden faktörler ve modernleşme sürecinde halk dindarlığında meydana gelen değişimler tespit edilmeye çalışılmıştır. Din ve dünya arasındaki ilişki değişken olduğu ve halk dindarlığında mahalli adetler korunduğu için, sosyal ve dinî hayat arasındaki ilişkinin yönünü tayin etmek zordur. Araştırmada sosyal ve dinî hayatı biçimlendiren dinî güç ve etkiler ile bu etkilerin de yönü belirlenmeye çalışılmıştır. İnsanlar hayatın hangi alanında dini referans olarak almaktadır? Söz konusu referansın kurumsal din kaynaklı mı yoksa halk dindarlığı mı olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada Giresun'a bağlı Espiye ilçesindeki halk dindarlığı açıklanırken, toplumsal değişimle olan ilgiye değinilmiştir. Çünkü Türkler Müslüman olurlarken eski halk kültürlerine ait bazı inanç ve uygulamaları terk etmiş, bazılarını değiştirmiş ve de bazı yeni pratikler geliştirmişlerdir. Yeni bir dinin kabul edilmesi gereği olarak bu anlamda bir değişim kaçınılmazdı. Günlük hayatta ortaya çıkan alışkanlık, inanç ve her türlü uygulama biçimlerinin kaynağı ne/nereden olursa olsun günlük yaşantıda özgün bir örüntü oluşturmuştur.

Araştırma 2008 ve 2012 yılları arasında yapılmıştır. Üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yöre hakkında genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde halk dindarlığı kavramı ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Espiye'de halk dindarlığının gündelik hayattaki görünümü ile ilgili elde edilen veriler sunulmuştur. Araştırmada evrensel ve nesnel bir kurum olan din olgusundan farklı olarak, her toplumda görünümü farklılık arz eden İslam dininin sosyolojik boyutu halk dindarlığı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu anlamda pratik uygulamalar ve edinilen deneyimler yoluyla yöredeki halk dindarlığı sosyolojik bakış açısıyla ortaya konmaya çalışılmıştır.

1. Espiye İlçesi Hakkında

Espiye, Giresun il merkezinin doğu istikametinde merkeze 33 kilometre uzaklıkta bulunan, denize yedi kilometrelik kıyısı olan bir sahil ilçesidir. Espiye ilçesinin coğrafi yapısı Doğu Karadeniz Bölgesi'nin coğrafi yapısının özelliklerini taşımaktadır.

⁶ Nevzat Tarhan, *Toplum Psikolojisi*, Timaş yayınları, İstanbul 2010, s. 286.

Arazi yapısının engebeli olması, ekonomik değişim ve nüfus artışına paralel olarak Doğu Karadeniz kıyı şeridi boyunca görülen, yoğun iskân ve şehirleşme Espiye ilçesinde de görülmektedir. İlçenin en yüksek noktası 2528 m. ile "Zuhur Tepe" veya diğer adıyla "Akıl (Ahıl) Baba" dağıdır.

Dağlık arazi yapısına karşın, iç kısımlardaki yüksek dağlık kesimlerde düzlükler (vadiler) de bulunmaktadır. "Karaovacık Yaylası" bu düzlükler arasında en meşhur olanlardan biridir. 1998'den beri geleneksel olarak bu yaylada şenlik düzenlenmektedir.

İlçe, Karadeniz iklim kuşağı içinde yer alması nedeniyle ılıman bir iklime sahiptir. Her mevsim yağış alan ilçe, bitki örtüsü yönünden zengindir. İlçede geniş ormanlık alan vardır. Toplam olarak 17464 hektar orman alanı bulunan ilçede belli başlı ağaç türleri kestane, kızılâğaç, gürgen, meşe, köknar, sarıçam ve ladindir. Bölge fındık bahçeleri ve geniş yapraklı ağaçlarla kaplıdır.

2007 yılında yapılan "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine" göre Espiye'nin merkez nüfusu 16.823, ilçeye bağlı Soğukpınar Beldesi'nin merkez nüfusu 2.456, genel nüfus ise 31.075'tir. İlçede 3 türlü göç hareketi gözlemlenmektedir. Bunlardan birincisi, kırsal alandan Espiye'ye yönelik olan göçler; ikincisi⁷, ülkenin çeşitli yörelerine ve kısmen de yurt dışına yönelik olan göçler; üçüncüsü ise, fındık tarımına ve sayfiye amaçlı yaylacılığa bağlı olarak oluşan mevsimlik göçlerdir. Nahiye olduğu dönemden bugüne kadar belirli sanayi merkezlerine göç veren ilçenin ekonomik yapısı orta düzeydedir. İlçe ekonomisinin temelini fındık tarımı oluşturmakla birlikte az sayıda ve küçük ölçekli de olsa işletmeler bulunmaktadır.

2.Halk Dindarlığı Kavramı

Kutsal kitapta vahyedilen din ile toplumsal yaşantıda birtakım ritüellerle kendini yaşatan din her zaman aynı olmayabiliyor⁸. Çünkü kutsal metinler değişim bakımından çağlara meydan okuyup dirense de, zaman, mekân, iklim ve ırk değiştikçe pratikte inanış ve uygulamalar değişmektedir. Sonuç olarak da bir halk dinî / popüler halk dindarlık tipi ortaya çıkmaktadır. Buna göre halk dindarlığını, toplumsal yaşantıda belli pratikler çerçevesinde oluşan inanış ve uygulamalar olarak tanımlayabiliriz.

⁷ Espiye ekonomik iş gücü amaçlı başta İstanbul olmak üzere dışarıya (yut içi ve yurt dışı) çok fazla göç vermiş ve vermeye de devam etmektedir. Göçle ilgili yapılan bir başka çalışma da bu savı doğrular niteliktedir. Buna göre, Giresun'un da arasında bulunduğu birçok il göç sebebiyle uzun bir süre nüfusunda "kadın fazlalığı" olan bölgeler arasında gösterilmiştir (Mehmet Akif Ceylan, "Giresun İlinde İl Dışı Göçler ve Göç Eden Nüfusun Özellikleri", Önder Matbaa, Ankara 2009, s. 340-363).

⁸ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar Öncüleri ve Temelleri Çerçevesinde Yaklaşımlar*, Birey yayınları, İstanbul 1999, s. 65.

Halk dini çeşitli kaynaklarda popüler din, folk dini ya da alt din gibi farklı kavramlarla ifade edilebilmektedir. Ancak ne şekilde ifade edilirse edilsin, halkın dinî inanç ve özellikle de uygulamaları anlamına gelmektedir. İnsanların din adına inandığı, düşündüğü ve söylediği şeylerin tümüne halk dini denmektedir⁹. Halk dindarlığına niteliğini veren halkın din adına yaptığı her türden pratiklerdir. Resmî dindarlık tipine niteliğini veren ise sistemleşmiş teolojik doktrinler, dinî kurumlar, dinî organizasyonlar ve bilgili din adamlarıdır¹⁰.

Toplumsal yaşantıda, insan hayatı için önemli olan doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş dönemlerine ait çeşitli merasim, kutlama, ziyaret, inanış ve uygulamalar görülmektedir. Bu türden uygulamalar halk dindarlığının önemli bir şeklini içermektedir.¹¹

3. Halk Dindarlığının Gündelik Hayattaki Görünümü

Gündelik hayatın çeşitli alanlarında etkili olan din, birbirinden bağımsız çeşitli pratikleri birleştirici rol oynar. Doğum, evlilik, ölüm ve üyeliğe kabul ritleri, geçiş ritüellerinin en önemlileri ve evrensel nitelikli olanlarıdır. Ritüeller, toplumsal statü ve rollerin de belirleyicisidir. Nitekim doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş/giriş ritüelleri, farklı biçimlerde olmakla birlikte, bireyin bir toplumsal statüden bir başka statüye geçişini simgeleyen ritüellerdir. Kişilerin rol ve statü dönüşümleri sosyal yapıda değişiklikler meydana getirmektedir¹². Toplumsal hayattaki öneminden dolayı geçiş ritüelleri tüm toplumlar için önemli olmuş ve gündelik hayattaki birçok pratik buna göre şekillenmiştir.

İnsan hayatının önemli dönemleri olarak görülen doğum, sünnet, evlenme, cenaze ve buna benzer dönüm noktaları ve uygulamalar bölgelere göre farklılık arz edebilmektedir. Araştırma alanında tespit edilen bu türden örneklerin din ile uzlaşısının yanı sıra kimi zaman bilim ile de uzlaştığı tespit edilmiştir.

3.A. Doğumla İlgili İnanış ve Uygulamalar

Günlük hayata etki eden bu tutum ve davranışlara araştırma alanında da rastlanmıştır. Espiye halkı için de kurumsal anlamda soyun sürmesi ve doğum olayı önemli bir yere sahiptir. Doğum yeni bir hayatın habercisi olarak kabul edilir. Eve “bet bereket” geleceğine inanılır. Erkek çocuk soyun devamı kabul edildiğinden, daha bir sevinçle karşılanırsa da her halükârda

⁹ Mustafa Ünal, “Türk Medyasının Halk İnanışlarına Bakışı”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 16 (2004), s. 43.

¹⁰ Mustafa Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı*, Dem yayınları, İstanbul 2004, s.56

¹¹ Hilal Paşa, *Gelenek ve Değişim Açısından Develi'de Halk İnanış ve Uygulamaları* (yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Kayseri 2008, s. 12.

¹² Kasım Karaman, “*Ritüellerin Toplumsal Etkileri*”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21 (2010), s. 231-232

loğusa kadın değerinden bir şey kayıp etmez. O her türlü gizli ve açık tehdit karşısında korunur. Hamile kalan kadının değerli görüldüğü, eskiye göre daha az iş yaptırıldığı tespit edilmiş ve hamile kalan bazı kadınlar tarafından da doğrulanmıştır. Örneğin, hamile kadın bir şey keserse çocuğunun sakat olacağına, yılan öldürürse de çocuğunun dilinin uzun olacağına inanılmaktadır. Bu türden sebeplerle daha az iş yaptırılarak hem hamile kadın hem de doğacak olan bebek koruma altına alınmış olur.

Doğum olayı ile ilgili elde edilen inanış ve uygulamalar gebelik öncesi, cinsiyeti doğum öncesi öngörebilme, doğum sırası ve doğum sonrası olarak dört alt başlık altında ele alınmıştır.

3.A.1. Gebelik Öncesi

Doğurganlık biyolojik, sosyal, kültürel ve psikolojik anlamda hem çiftler hem de yakın çevre tarafından önemli görülmemekte ve beklenmemektedir. Multidisipliner bakımdan pek çok alanda önemli görülen doğurganlık olayı ile ilgili olarak, araştırma alanında azımsanmayacak sayıda kişi tarafından abartılı olduğunu düşündüğümüz tavır ve davranışlara rastlanılmıştır. Bu kişiler doğurmayan kadını ve çocuk sahibi olamayan erkeği muteber saymamakta, oğlu-kızı olamayan insanları acınacak kimseler olarak değerlendirmektedir. Hatta bazı köylerde çocuğu olmayan kadınlar, bazı kişiler tarafından uğursuz sayılmaktadır. Konu ile ilgili olarak araştırma alanında çocuğu olmadığı için kocası tarafından boşanan ve/veya üzerine kuma getirilen kadınlar olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bilgi düzeyindeki ilerlemeyle beraber bu tür inanışlar genel anlamda terk edilse de, tamamen terk edilmediği tespit edilmiştir. Bunda geç kentleşme, kentte/ilçede yaşayan nüfusun kırla (köy, yayla, oba) bağıni koparamamış olması, eğitim düzeyinin düşük olması gibi etkenler önemli yer tutmaktadır.

Doğurganlığı sağlayabilmek için yerel tedavi yöntemi de diyebileceğimiz bir takım tedbirlere rastlanılmıştır. Bunlar arasında çocuğu olmayanların kutsal sayılan yatırlara (mezar üstüne) giderek burada dua edip yedi kere dönerek dilekte bulunmaları, muska yazdırma, aç doyurma, yoksul giydirme ve hayır hasenat yapma gibi uygulamalar örnek olarak verilebilir.

Bunların dışında çocuğu olmayan kadının hamile kalabilmesi için sıcağa oturtma denilen bir adet vardır. Başta ısırgan otu olmak üzere, çeşitli otlar toplanarak karışım hazırlanıp kaynatılır. Hamile kalmak isteyen kadın bu sıcak buğunun veya kaynamış sütün buğusuna tutulur. Küle veya yeni doğum yapmış kadının döleşine(plasenta) oturtma yöntemi de uygulanır. Bazı köylerde ise temizleyici olarak kül ve sarımsak karıştırılıp kadının rahmine konulur. Türk halk inanışında ateşin uzaklaştırıcı ve koruyucu özelliğinin, bu uygulamada etkili olduğu düşünülebilir. Çocuksuzluk konusunda isimlerini gizli tutmayı uygun gördüğümüz üç çift ile görüşme yapılmıştır. Bunlardan birinin tüp bebek tedavisi yoluyla ikiz çocukları olmuştur. Diğer iki çift halen tedaviye devam etmektedir. Hatta içlerinden

bir çift artık çocuk sahibi olmak istemediklerini, tedavinin onları psikolojik anlamda yordugunu fakat aileleri tarafından buna mecbur bırakıldıklarını ifade etmişlerdir.

Yörede çocuğun olup olmayacağına ilişkin inanışlar da vardır. Espiye merkez ve çevresinde bununla ilgili uygulama, İbrahim Şeyh Köyü'nde İbrahim Şeyh'e ait türbenin yanında bulunan meşe ağacının dibindeki ocak etrafında olmaktadır. Buna göre çocuğu olmayan kadın, meşe ağacının dibinde bulunan kovuğa elini sokar. Eğer eline böcek gelirse çocuğunun olacağına; gelmezse olmayacağına inanılmaktadır¹³.

3.A.2.Cinsiyeti Doğum Öncesi Öngörebilme

İnsanlar kadın ve erkek olarak iki cins yaratılmıştır. Allah iki cinsi birbirinden farklı yaratmıştır ama cinsiyete anlam yüklerken bilişsel önyargısal açıdan bakarak düzen bozucu kuvvet olma, koruyucu gözetici olma, üretici olma, zevk aracı olma gibi anlamları insanlar yüklemiştir¹⁴. Bu bakımdan cinsiyetin ne olacağı doğmadan önce merak konusu olmuş ve doğmadan önce cinsiyeti tayin için bir takım yöntemler geliştirilmiştir.

Cinsiyet tayini ile ilgili adet, gelenek ve davranışların temelinde deneme yanılma yöntemi önem taşımaktadır. Bu yöntemin uygulandığı örneklerle araştırma alanında da rastlanılmıştır. Bunlardan biri; hamile kadının oturabileceği minderlerden birinin altına bıçak, diğerinin altına süpürge konulması uygulamasıdır. Hangisinin altında ne olduğunu bilmeyen kadın rast gele birine oturur. Eğer süpürge olana oturursa kızı; bıçak olana oturursa oğlu olacağına inanılır. Ayrıca gebe kadının sağ yanı sol yanına göre daha ağırsa bebeğin erkek, sol yanının daha ağır, karnının yayvan, yüzünün lekelenmiş olması durumunda ise bebeğin kız olacağına inanılmaktadır. Buna benzer bir başka inanış da hamile kadının süpürge üzerine oturması durumunda çok kız evladının olacağına, ip üzerine oturması durumunda ise doğum ağrılarının çok olacağına inanılmasıdır. Süpürge sıklığı ve ev işlerini çağrıştırdığı için çok kız evladı ile yorumlandığı söylenebilir. Ayrıca çocuk anne karnında çok hareketliyse çocuğun erkek olacağı öngörülmektedir. Bunun çalışmanın erkeğe farz olması ve erkeğin aktif olması ile ilgisi olduğu düşünülebilir.

İslam öncesi dönemde Türkler tabiatta bir takım kuvvetlerin varlığına inanırdı. Dağ, tepe, vadi, ırmak, su kaynağı, mağara, ağaç, orman, volkanik göl, demir, demir kılıç gibi bir takım nesne ve coğrafi yapı ve bölgeler kutsallaştırılır, ruhları olduğuna inanılırdı. Araştırma alanında da buna

¹³ Ali Çelik; Ahmet Gürsoy, "Espiye'de Halk İnanışları", Espiye Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Espiye Belediyesi yayımları, İstanbul 2007, s. 207.

¹⁴ Clifford Geertz, "Yerel Bilgi" (çev. Kudret Emiroğlu), Dost yayımları, Ankara 2007, s. 98.

benzer bir inanış olduğu saptanmıştır. Yörede bulunan Ahıl (Akıl) Baba Dağı'nda bulunan oyuğa (kovuk) hamile kadının elini soktuğunda, eğer kadının eline böcek gelirse oğlunun, solucan gelirse kızının olacağına inanılmaktadır¹⁵.

3.A.3.Doğum Sırasında

Günümüzde köylerde bile evde doğum olayına çok rastlanmadığından pek çok uygulama artık yerine getirilmese de araştırma alanında yapılan incelemeler sonucunda eskiden yapılan bazı uygulamalar tespit edilmiştir. Buna göre; Doğum yapan kadının yanına çocuk girerse, giren çocuk kız ise eteği sökülür ya da eteğinden iplik koparılır. Eteğin sökülmesinin bir diğer sebebi de bu eylemle birlikte doğumun kolay olacağına inanılmasıdır. Aynı şekilde örülü saçlar sökülür. Doğum yapan kadının yanına girenler ayaklarını yere vururlar. "Ben geldim, sen de çabuk gel" denilerek doğmak üzere olan çocuğa çağrı yapılır. Bunların yanı sıra, doğumu kolaylaştırmak için doğum yapan kadının beli ovulur¹⁶.

3.A.4. Doğum sonrasında

Doğum sonrasındaki uygulamalardan bazıları İslam öncesi dönemden kalan uygulamalar iken, bazıları da İslamî usullerle özdeşleştirilmiştir. Bu uygulamaların bir kısmı doğum yapan kadın ile bir kısmı da yeni doğan bebeğin korunması ile ilgilidir. Korunma için maden (bıçak, maşa), bitki (süpürge), toprak (taş, kaya), su ve ateşten medet umulur. Benzer inanmalar Türklerin ilk inanç sistemlerinden olan Gök-Tanrı inanç sisteminde de kutsal kült olarak bulunmaktaydı¹⁷.

Doğumdan sonraki kırk günlük süre için "Mezarın kapısı açıktır," denilerek loğusa anne ve yeni doğan bebek bakımından bu dönemin kritik ve tehlikeli olduğu anlatılmaktadır. Loğusa kadına al yazma takılır ve loğusa kadının çamaşırları kırk gün dışarı bırakılmaz, kırkı çıkmamış çocuğun yüzüne de nazar değmemesi için kömür karası sürülür. Bebeklerin kirli bezleri, değirmen bendi gibi metruk sayılan yerlerde değiştirilmez, yıkanmaz. Buna akşam üzerileri (dar vakit denen vakit) de dâhildir. Bu önleyici uygulamalar yoluyla, çocukların dışarılıklar (ecinli, kötü cinler, albasması) tarafından ele geçirilmesine fırsat verilmez¹⁸. Ayrıca, fakir olur

¹⁵ Ali Çelik; Ahmet Gürsoy, "Espiye'de Halk İnanışları", Espiye Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Espiye Belediyesi yayınları, İstanbul 2007, s. 207.

¹⁶ Ali Çelik; Ahmet Gürsoy, "Espiye'de Halk İnanışları", Espiye Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Espiye Belediyesi yayınları, İstanbul 2007, s. 207.

¹⁷ Yaşar Kalafat, *İslamiyet ve Türk Halk İnançları*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1996, s. 8.

¹⁸ Mustafa Aça, "Trabzon-Şalpazarı Çepnileri ile Çuvaş Türklerinin Doğum Sonrası Etrafındaki İnanış ve Uygulamaları Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi", *Karadeniz Dergisi*, 1(2008), s. 29.

inancıyla kırkı çıkmamış çocuğun saçı ve tırnağı kesilmez, çabuk konuşması için de, ağzının kenarında kuş öttürülür. Araştırma alanında yeni doğan bebeklerle ilgili dikkati çeken bir inanış da, yeni doğan bebeğin koltuk altı ve avret yerlerine kıl çıkmaması için tüyü çıkmamış fare yavrusunun sürülmesidir. Bu uygulama pek çok kişi tarafından bilinmekle birlikte uygulanma sıklığı ile ilgili güvenilir bir veri elde edilememiştir. Güvenilir bir veri elde edilememesinde, yapılan uygulamanın (eğer yapıyorsa hatta sıklıklı uygulanan bir uygulama bile olsa) söylemeye çekinilecek bir uygulama olması ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

Bunların dışında doğum sonrası ile ilgili beş önemli adet ve inanmadan söz edilebilir.

3.A.4.a. Basıklık

Karadeniz Bölgesi'nde basık "cılız, zayıf, boysuz" veya "yürümesi geciken çocuk" anlamında kullanılır¹⁹. Anadolu'nun birçok yerinde var olan basıklık Özbek, Tatar, Başkurt, Karaçay ve Malkar Türkleri arasında görülen ortak bir Türk geleneğidir²⁰. Basıklık halk arasında tedirgin edici bir durum olarak algılanır. Basık olan çocuğun gelişemeyeceğine, yürüyemeyeceğine ya da boyunun kısa kalacağına inanılır. Bunun için doğumla birlikte başlayan ilk 40 günün özel bir önemi vardır. Bu dönemde bebeğin basık olmaması için bir takım tedbirler uygulanır. Örneğin bebeğin üstünden atlanılmaz, üzerinden eşya geçirilmez, eve et getirilmez, silahla eve girilmez, loğusa kadın ziyarete gelirse bebek yükseğe kaldırılır ve cenazede bebek tabutun yakınında bulundurulmaz. Ancak bu dönemden önce yani annenin gebeliği sırasında da basıklık durumu söz konusu olabilir. Gebeliği sırasında anne adayını kurbağaya basmış olabilir. Bunun anlaşılması için de mum veya kurşun dökülür. Yere düşüp dökülen mum-kurşun kurbağa şeklini alırsa kurbağa basığıdır. Bu önlemlere rağmen çocuk basık olabilir ancak bu basıklıktan kurtulma yolları da vardır. Örneğin kırkı çıkmadan üzerinden et geçirilen çocuğun basıklığının geçmesi için, leğene et konup üzerinde çocuk yıkanır. Ayrıca basık olan çocuğa eski elbise giydirilmesi, basık olan çocuğun süpürgenin veya dikenin altından, kovuktan ya da herhangi iki arazinin sınırından geçirilmesi de söz konusudur. Eski elbise giydirerek çocuğu çirkinleştirme ve bu yolla nazardan koruma amaçlanmaktadır. Sınırdan geçilecek arazide ise sınır atlanırken dikkat edilmesi gereken üç husus vardır. Birincisi, geçilecek arazide üzüm salkımı veya diken gibi bir bitki olmalı ve bunun altından geçilmelidir. İkincisi, basık olan çocuk kan bağı olmayan kişi

¹⁹ Derleme Sözlüğü-II, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 1993, s. 539.

²⁰ Mustafa Aça, "Trabzon-Şalpazarı Çepnileri ile Çuvaş Türklerinin Doğum Sonrası Etrafındaki İnanış ve Uygulamaları Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi", Karadeniz Dergisi, 1(2008), s. 32.

tarafından sınırdan geçirilmelidir. Üçüncüsü, tüm bunlar olurken çocuğu geçiren kişi kesinlikle ardına bakmamalı ve duraksamadan eve gitmelidir.

Basıklık tedavisindeki bir diğer yöntem ise Cuma namazından ilk çıkan ve basık çocukla kan bağı olmayan kişiye ayak bağıının kestirilmesidir. Bu kişi, çocuğun arkasından çocuğa yaklaşır ve çeşitli sureler okuyarak kırmızı kurdele ile çocuğun iki ayağını birbirine bağlar, sonra dua ederek ipi keser. Böylece yürüme gücünü çeken çocuğun ayağının yürümesini engellediğine inanılan bağ koparılmış olur. Ayak bağıını kestiren anne, kimse ile konuşmadan doğrudan eve gelir. Aksi halde ayak bağı kesilmemiş olur. Ayrıca basıklığın geçmesi için “su kültü” ile de ilişkilendirebileceğimiz bir inanç mevcuttur. Buna göre; seher vakti yedi ayrı gözeden alınan suyla veya dere ile denizin karıştığı yerden birer dalga atlanarak yedi ayrı dalgadan alınan suyla, çocuk yıkanır. Yıkama işlemi öncesi dua yapılır ve yıkanan çocuk kurulanır. Suyun kutsallığına, arılığına ve duruluğuna olan inançtan dolayı, bunun ayak basığını geçireceğine inanılır.

3.A.4.b. Al Basması:

Araştırma alanında görülen doğum sonrası inanış olan albasması inancı Türk toplulukları arasında yaygındır. İnanış Anadolu, Özbek, Kazak, Başkurt, Tıva, Altay, Kırım, Kazan, Sibiry Türklerinde albastı veya alvastı şeklinde; Türkmen Türklerinde albarstı, Karakalpak ve Nogay Türklerinde albaslı, Azerbaycan Türklerinde hal henesi, Kumuk Türklerinde albaslı katın, Karaçay ve Malkar Türklerinde alması, Gagauz Türklerinde ise rusali adıyla bilinmektedir²¹.

Loğusa kadınların korkusu olan al basması, halen sakınılması gereken bir olay olarak varlığını sürdürmektedir. Al basan kadınların anlattığına göre al, ayakucundan gelip sonra bütün vücudu kaplar. Etraf bir anda kararır, eş zamanlı olarak boğulma ve daralma hissedilir. Sanki kişinin üstüne bir yük binmiş gibi olur. Loğusalık döneminde geçirilecek olan 40 günlük sürede, al basmasına karşı tedbirler alınır. Buna göre, loğusa kadın gece-gündüz beklenir. Eğer bir müddet de olsa loğusa kadını yalnız bırakmak zorunda kalan hane bireyi, odaya süpürge ya da erkek pantolonu veya beşiğin üstüne balta, orak, bıçak gibi kesici demir alet bırakır. Aksi takdirde anne ya da çocuğun kötü ruhlardan zarar göreceğine inanılır. Geceleri ise annenin yanında sürekli lamba yanık kalır ve odada onunla beraber en az bir kişi daha bulunur. Loğusa kadın, al basmasını diye başına kırmızı renkli örtü örter. Kırklı çocuğun ve annesinin giysileri gece dışarıda bırakılmaz. Yıkanmış ve dışarıya asılmış giysiler kurumamış bile olsa akşam olunca toplanıp içeri alınır. Bebeğin ve loğusa annenin banyo suyu dışarı dökülmez.

²¹ Mustafa Aça, “Trabzon-Şalpaazarı Çepnileri ile Çuvaş Türklerinin Doğum Sonrası Etrafındaki İnanış ve Uygulamaları Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi”, Karadeniz Dergisi, 1(2008), s.29.

Ayrıca loğusa kadının yastığının altına ekmek, çocuğun yanına da babasının giysisi, silahu, Kur'an-ı Kerim veya yörede "hamaylı" adı verilen dört köşeli muska, ya da bebeğin yastığının altına bıçak konulur. Böylece al basmasına karşı tedbir ya da tedbirler alınmış olur. Tedbir amaçlı 40 gün boyunca bebek dışarı çıkarılmamaya çalışılsa da, günümüzde annelerin çalışıyor olması, anne ve bebeğin doktor kontrolü amaçlı hastaneye götürülmesi gibi nedenlerden dolayı dışarı çıkılabilmektedir. Ancak buna rağmen yine de loğusa anne ve bebeğin 40 gün boyunca aynı ortamda kalmasına dikkat edilmektedir. Kırkı çıktıktan sonra çocuk akrabalara gezmeye götürülür. Ev sahibi çocuğa hediye (yumurta, para, havlu gibi) verir.

3.A.4.c. Sal Basması

Yeni doğan çocuğun olduğu ev yakınında cenaze varsa, salın (tabutun) götürülüşü esnasında yeni doğan çocuğun yolun üst, salın ise yolun alt tarafında kalmasına dikkat edilir. Oturulan ev yolun alt tarafında ise beşikler beraber çocuk evden çıkarılıp sal geçene kadar, sal basması diye yolun üst tarafında bekletilir.

3.A.4.d. Göbek Bağı Kesme

Göbek bağından doğumdan sonra gömülmesi ve saklanması, Türk halkları arasında yaygın olarak görülen bir uygulamadır²². Yeni doğan bebeğin göbek bağı ekmek veya para ile kesilerek okul ya da cami bahçesine gömülür. Böylece çocuğun iyi eğitilmiş ve ahlâklı olacağına inanılır. Göbeği para ile kesilen kişilerin paraya düşkün olacağına inanılmakta ve bu yüzden paraya düşkün olan insanlara yörede "Göbeğin parayla mı kesildi?" denilmektedir.

Bazı insanlar sadece bebeğin göbek bağı değil eşini (plasenta) de okul ya da cami bahçesine gömmekte ya da evine bağlı olsun diye evde sandık veya dolapta saklamaktadır. Görüşme yapılan kişilerin çoğu buna inanmakta ve kendileri ve aile fertleri hakkında da bu durumu doğrulayıcı örnekler vermektedirler. Araştırma sırasında da bu inanca uygun bir örnek tarafımızdan gözlenmiştir. İlçedeki en yüksek eğitim kurumu Giresun Üniversitesi'ne bağlı Espiye Meslek Yüksek Okulu olduğundan, 2010 yılında yeni doğan torununun okuyup ilim irfan sahibi olması için, göbek bağından yüksek okulun bahçesine gömmek için getiren bir kadına rastlanmıştır. Ancak okulun güvenlik görevlisi tarafından kadın bahçeye alınmamış ve göbek bağına gömmesine izin verilmemiştir.

3.A.4.e. Çocuğa Ad Verme

²² Mustafa Aça, "Trabzon-Şalpaazarı Çepnileri ile Çuvaş Türklerinin Doğum Sonrası Etrafındaki İnanış ve Uygulamaları Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi", Karadeniz Dergisi, 1(2008), s. 27.

Yeni doğan çocuğa ad koyma onun kim olduğunun ve kim olacağını başlangıcıdır. Doğduğu aile ve toplumu çağrıştırdığı için çocuğa ad koyma rastgele değildir²³. Türk hayatının hemen her safhasında ad alma, ad kazanma ve ad verme işlemleri önemli yer tutmuştur²⁴. İslamiyet sonrasında olduğu gibi, İslamiyet öncesinde de Türkler çocuklarına anlamı güzel olan adlar verirlerdi²⁵. Ad verme konusunda eski Türk geleneğini en fazla yansıtan uygulama Kozan Dağı Türkmenlerinde görülür. Burada ad koyma işi bir ziyafetten sonra olur ve gerekirse bu ziyafet verilinceye kadar çocuk altı ay veya daha fazla adsız bekletilebilir²⁶.

Bebeğe ad verme Espiye’de merasimle yapılmamaktadır. Ancak dikkat edilen nokta adın gece konulmamasıdır. Ayrıca Anadolu’nun pek çok yerinde uygulanan, aile büyüklerinden birinin adını verme zorunluluğuna da rastlanmamıştır. Ama insanlar isterlerse veya büyüklerinden böyle bir teklif gelirse bu isteği geri çevirmediklerini söylemişlerdir.

Ad koyma ile ilgili yapılan bir diğer tespit de ailenin başka çocuk isteyip istemediği ile çocuğun adı arasındaki ilişkidir. Konu ile ilgili adının konulma hikâyesini anlatan görüşmeci, evin altıncı çocuğu olduğunu ve ailesinin başka çocuk istemediği için adını “Veda” koyduklarını, erkek olsaymış ailesinin “Soner” ismini koymayı düşündüklerini dile getirmiştir. Anadolu’da görülen bu isim aynı zamanda bir temenniye yansıtmaktadır.

İlçe Nüfus Müdürü Mehmet Gödek’ten alınan bilgilere göre Espiye’de 1990’lara gelene kadar yaygın olarak erkeklere Ahmet, Mehmet, Mahmut, Muhammet ve Mustafa isimleri konurken; kızlara başta Fatma olmak üzere Ayşe, Havva ve Hanife isimleri konulmuş. Günümüzde ise, ailelerin çocuklarına medyatik isimleri koymayı tercih ettiklerinden dolayı yaygın olarak konulan belli bir ismin olmadığı bilgisine ulaşılmıştır. İsmi değiştirenlerin ise yok denecek kadar az olduğu, değiştirenlerin de mazerete binaen değiştirdikleri öğrenilmiştir. Örneğin kızının adını Aşkıma koyan bir aile, çocuk okula başladığında özellikle erkek öğrenciler tarafından rahatsız edildiği için ismi mahkeme yoluyla değiştirmiştir. Kent merkezinde yaşayıp da herhangi bir sebeple ismini değiştiren kişinin olmadığı öğrenilmiştir. Bunun dışında köylerde konulan ve nüfusta farklı olup köyde farklı anılan kişilerin varlığına çokça rastlanmıştır. Bu kişilerden bazıları problem yaşadığı için ismini mahkeme yoluyla değiştirmiştir.

²³ Zeki Arslantürk ve diğerleri, *Türk Düşüncesi*, İrfan yayınları, İstanbul 2008, s. 23.

²⁴ Yaşar Kalafat, *Kuzey Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Kuzey Irak’ta Eski Türk Dinî İzleri Dinî Folklorik Tabakalaşma*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1998, s. 105.

²⁵ Çulpan Zaripova Çetin, *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*, Karadeniz Dergisi yayınları, Ankara 2009, s. 75.

²⁶ Ali Çelik, *Trabzon-Şalpazarı Çepni Kültürü*, T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü yayınları, Trabzon 1999, s. 315.

Araştırma alanında rastlanılan ve her yerde görülmeyen isimler dikkat çekicidir. Örneğin Baligar, Cinsler, Dudu, Ganim, Güvercin, Güzel, Hanım, Hatun, Kadın, Köpük, Kukuş, Minta, Miyese, Nokta, Taşbebek, Taşkız, Taştan, Pamış, Pamuk, Yereşe gibi kadın isimlerine, Ağabey, Alibey, Gençağa, Paşa, Pehlivan ve Toner gibi erkek isimlerine rastlanmıştır.

Yeni doğan bebeğin kulağına ezan okunup, isminin söylenmesi âdeti Espiye'de %25'ler civarındadır. Görüşme yaptığımız din görevlileri, kulağa ezan okuyup da isim verme âdetinin toplumsal hayatta yeni yeni yer bulduğunu, birçok kişinin bundan haberinin olmadığını ancak söylendiğinde bu teklifi geri çevirmediklerini ve mutlaka çocuklarına isim verirken kulaklarına ezan okuttuklarını dile getirmişlerdir. Görüşme yapılan pek çok kişi de, böyle bir uygulamaya rastlamadığını ve de ilk defa duyduğunu dile getirmiştir.

3.B. Sünnet Töreniyle İlgili İnanış ve Uygulamalar

Modernleşme ve sonrası post-modernleşme ile birlikte toplumsal, kurumsal ve yapısal pek çok alanda, dinî ve manevi değerlerin benimsenmesinde ve uygulanmasında, hem algısal hem de davranışsal değişim ve dönüşümler dikkat çekmektedir. Bu açıdan bakıldığında günümüz insanı günlük pratiklerinde ve kutlamalarında dine nasıl ve ne kadar yer ayıracağına karar verme gücünü çekmektedir²⁷. Profan, pişmanlık duymadan el kaldırabileceğimiz, değiştirip, satabildiğimiz şeydir, kutsal ise saygı halesiyle çevrilidir. Bunlar birbirinden tamamen ayrı iki alan meydana getirir de Bouthoul'un dediği gibi iki alan arasındaki sınır değişmektedir²⁸. Sünnet cemiyeti, Türkiye'de de bu sınır değişmesinin en iyi görülebileceği kutlamalardandır. Kutsal ve profan unsurların bir arada yaşatıldığı ve kutsal unsurlardan tamamen sıyrılmanın güç olduğu ya da hiç mümkün olmadığı uygulama sünnet törenidir. Dinî ritüellerden tamamen ayırmanın mümkün olmadığı, aynı zamanda çalgılı eğlencenin de mümkün olduğu bir kutlama biçimidir. İslam'a göre sünnet yapılırken herhangi bir tören ya da dua şekli bulunmamaktadır. Ancak halk arasında kutsallık atfedildiğinden sünnet törenlerinde mutlaka Kur'an, dua ya da mevlit okunmaktadır. Sünnet töreniyle ilgili olarak yapılan gözlem ve mülakatlar sonucunda çok farklı bir uygulama ile karşılaşılma ve Anadolu'nun her yerinde karşılaşılabilen uygulamalar görülmüştür. Buna göre bir gün önceden çalgılı eğlence yapılır. Ertesi günü sünnet olacak çocuk arabalarla konvoy yapılarak gezdirilir, mevlit okutulur ve ardından da sünnet olayı gerçekleşir. İslam dininin gereklerine göre yapılan sünnet töreninde çocuğu tutan kişiye kirve denir. Tezcan'a göre; kirve ailenin sevdiği bir kimsedir. Kirvenin ailesi ile çocuğun

²⁷ Asum Yapıcı, "Geleneksellik ve Modernlik Arasında Sıkışan Din Anlayışları ve Dindarlık", *Dem Dergi*, 2 (2007), s. 29.

²⁸ Gaston Bouthoul, "*Sosyoloji Tarihi-1*" (çev. Cemal Süreyya), İletişim yayınları, İstanbul 1995, s. 90.

ailesi arasında kaç-göç ve mahremiyet kalkar. Kadınlar kirve ile otururken örtünmezler. Kirve tüm sünnet düğünü masraflarını karşılar, sünnet olan çocuğun babası da kirveye hediyeler alır. Ancak günümüz ekonomik koşulları gereğince sünnet düğününün tüm giderlerinin kirve tarafından karşılanması zorlaşmıştır²⁹.

3.C. Evlenme Töreniyle İlgili İnanış ve Uygulamalar

Günümüzde yaygın bir şekilde görülen monogami³⁰ türü evlilikler ile neolokal³¹ yerleşime dayalı evlilik biçimleri Espiye’de de yaygın bir şekilde görülmektedir. Poligami (polijini)³² ise geleneksel yapıda nadiren gözlenebilen evlilik türü olmakla birlikte, günümüzde yok denecek kadar azdır. Bunda ekonomik hayatın zorlukları, kadının sosyal statüsündeki ilerlemeler, boşanma oranlarının artması, nikâhsız birlikteliğin Türk Ceza Kanunu’nda zina olmaktan çıkarılması gibi etkenler neden olarak sayılabilir.

Evlilik biçimiyle ilgili rastlanan çarpıcı bir örnek Arpacık Köyü’nde köylülerin köy dışından kesinlikle evlenmemesi olmuştur. Köy dışından evlilik yapılmadığı için de akraba evliliği (endogami) çok fazla görülür. Bununla ilgili olarak köylüler tarafından anlatılan ve sıkı sıkıya inanılan bir rivayete göre, bu köyde kaynağı bilinmeyen ve durmadan çalışan bir değirmen bulunmaktaymış. Değirmenin sırrı kimsenin bu değirmenin üzerinden geçip kaynağına bakmamasıymış. Bir gün köye dışarıdan gelen bir gelin değirmene su doldurmaya gittiğinde merak ederek değirmenin üzerine çıkıp kaynağına bakmış ve orada ağzından ürün çıkan bir yılan görmüş. Bundan sonra değirmenin sırrı çözülmüş ve değirmen durmuş. O günden sonra köyde dışarıdan evlilik hiç yapılmamış. Bu yüzden dışarıdan evliliğin (egzogami) köye uğursuzluk getirdiğine inanılmaktadır. Son 50 yılda ise köy dışından evlenen sadece iki kişi olmuş ve her iki evlilik de boşanma ile sonuçlanmış. Bu iki örnek de köylünün köy dışından evlenmenin uğursuzluk getirdiği yönündeki inancını daha da pekiştirmiştir.

Ülkemizde örneğine az rastlanan levirat³³ türü evliliğe araştırma alanında bir tane rastlanmıştır. Kocasını, 1989 yılında vatani görevini yaparken şehit olan ve altı aylık ikiz kız bebekleriyle dul kalan genç kadınla, kocasının bekâr küçük erkek kardeşi evlenmiştir. Burada amaç dul kalan yengeyi himaye

²⁹ Mahmut Tezcan, “Tasavvurî Akrabalık ve Ülkemizdeki Uygulama”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 15 (1982), s. 123.

³⁰ Tek eşli evlilik biçimine verilen ad.

³¹ Yeni evlenen çiftlerin, her iki tarafın ailesinden bağımsız, yeni bir eve yerleşmeleri ile oluşan evlilik biçimidir.

³² Poligami çok eşli evlilik biçimine verilen addır. Polijini ve poliandri olmak üzere iki türü vardır. Polijini bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesidir. Poliandri, bir kadının birden fazla erkekle evlenmesidir.

³³ Yengeyle evlilik demektir.

altına almak ve yetim kalan iki küçük kız çocuğuna (yeğenlerine) koruyuculuk yapmaktır. Ancak konu ile ilgili görüşlerine başvurduğumuz, ilçede yaşayan başka aileler bu olaya hoşgörü ile yaklaşmadıklarını dile getirmişlerdir.

Temel nedeni ekonomik ve aile anlaşmazlıkları olan, kaçarak evlenmelere ise, araştırma alanında çok fazla rastlanılmaktadır.

Espiye'de evlilik biçimi ve töreni her ne şekilde olursa olsun, önce resmî, sonra da imam nikâhu olmak üzere her iki nikâhın mutlaka kıyıldığı tespit edilmiştir. Din görevlilerinden aldığımız bilgilere göre, iki bayram arası (ramazan ve kurban bayramları) düğün yapmanın sakıncalı olduğunu düşünüp bu sebeple düğün tarihini erteleyenlerin olmadığı belirtilmiştir. Böyle düşünen kişiler olsa da bu sebeple düğün tarihini ertelediklerini, bunun yerine eğer mümkünse düğün tarihini iki bayram arasına getirmemeye çalıştıklarını, konu ile ilgili tereddütleri bulunanların ise din görevlilerine danıştıklarını belirtmişlerdir.

Toplumsal yapı aile, din, ekonomi, siyaset, boş zamanlar, hukuk, iletişim ve sağlık gibi kurumlardan, kurumlar da kendi içinde yardımcı kurumlardan oluşur³⁴. Aile kurumunun oluşmasında ilk adım olan evlenme töreniyle ilgili inanış ve uygulamalar üç başlık altında incelendi.

3.C.1. Düğün Öncesi Dönem

Düğün öncesi dönemi iki kısma ayırabiliriz. Bunlardan birincisi evlilik kurumunun oluşması ile ilgili bir adayın ve hazırlığın olmadığı dönemdir. Bu dönemde genç kızlar çeyizleri için el işi yapmakta ya da bir işte çalışarak çeyizlerinde ihtiyaç duyacakları eşyaları almaktadırlar. Genç erkek ve aileleri ise daha gelin adayı belli olmadan düğün ve takı masrafları için birikim ve hazırlık yapmaktadırlar. Bu dönemle ilgili olarak bazı inançlar söz konusudur. Tespit edilen bulgulara göre, tavanın ya da tencerenin dibine yapışmış olan yemeği yiyen kişinin düğününün kışın olacağına ve düğününde kar yağacağına, kapının eşliğine oturunca da kısmetin kapanacağına inanılmaktadır.

Düğün öncesi dönemin ikinci kısmı ise evlenecek adayların belli olması ve çiftlerin birlikteliği için hazırlıkların başlamasıdır. Bu dönemin en başında hiç şüphesiz kız isteme âdeti ve geleneği vardır. Evliliğin temelinde görücülük usulü olmakla birlikte günümüzde çiftlerin karşılıklı anlaşması da söz konusudur. Öncelikle çiftler tercih ettikleri adayları ailelerine bildirmekte ve onların bu adayları kabullenmesini sağlamaktadır. Sonra araçlar vasıtasıyla kız tarafının ne düşündüğü ile ilgili olarak ön bilgi alınır; daha

³⁴ Vejdi Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum Sosyolojiye Giriş*, Düşünce yayınları, İstanbul 2010, s. 155.

sonra “Allah’ın emri Peygamberin kavliyle” kız istenir, kız tarafı kızı verirse, söz kesilir ve kahveler içilir.

Düğün tarihi kız ve erkek aileleri tarafından saptanır. Düğünler genelde yaz aylarında ve fındık tarımını etkilemeyecek zamanlarda yapılır. Düğüne davet günümüzde davetiye ile olmaktadır. Bunun dışında ise, kız ve erkek tarafının hatırlı ve aynı zamanda çok yakını olanlar davetiye yerine özel yiyeceklerle (ekmek, börek, lavaş gibi), ötekiler ise “Babamın selamı var, filan gün düğünümüz var,” denilerek selam ile davet edilmektedir.

3.C.2. Düğün Süreci

Günümüzde gittikçe yaygınlaşan salon düğünleri yerine, geleneksel düğün yapılırsa bunun iki ayrı uygulamasından söz edilebilir. Birinci tip düğünde hazırlıklar bir hafta öncesinden başlar ve yemekler hazırlanır. Pazar ve/veya Pazartesi günü fırınlar yakılır; ekmek pişirilir. Salı günü kız evine düğünlük (sini götürme) götürülür. Düğünlük içinde mısır ekmeği, börek vb bulunur. Perşembe akşamı da gelin alınır. Eğer düğün üç gün sürecekse, birinci gün özel bir gündür ve kız evinde yapılan tören oğlan evindekinden daha önemlidir. “Komşu gecesi” veya “kına gecesi” denilen düğünün ilk günü, tüm canlılığını akşam saatinden sonra gösterir. Kız tarafında düzenlenen geceye ilerleyen saatlerde erkek tarafı da çerez ve kına getirerek katılırlar. Geline kına yakılacağı sırada kına tepsisi ve mumlarla gelinin etrafında genç kızlar dönerek türkü söylerler. Bu sırada gelinin yüzü başından aşağıya doğru sarkan özel bir örtü ile kapatılmıştır. Gelinin avucu da kapalıdır. Damat veya annesi bahşisi verdikten sonra avuç açılır ve maniler söylenerek kına yakılır. Kına adanmışlığın sembolüdür, bu sayede damat ve gelin birbirine adanmış olur. Yakılan kınanın içine, ailenin ekonomik durumuna göre para, altın gibi şeyler konulur ve gelinin eli bağlanır. Eşleri birbirine sevgili yapmak amacıyla yakılan kına, davetlilerin de ellerine yakılarak evlilik kutsanır³⁵.

Kalabalık katılımlı büyük eğlence ise ikinci gün, köy meydanında veya oğlan evinin fındık harmanında yemekli yapılır. Düğün yemeklerinde genellikle keşkek, düğün böreği, baklava, etli pilav, kuru fasulye, lahana sarması ve sütlaç olur. Buraya komşuların ve akrabaların hepsi katılır, geceli gündüzlü eğlence sürer. Gelin alma günü olan üçüncü günde, genç kızlar gelinin ayakkabısının altına isimlerini yazarlar, en önce kimin ismi silinirse önce onun evleneceğine inanırlar. Gelinçi³⁶ alayı hazırlanır ve kız evine gidilir. Kız tarafı isteklerini damada kabul ettirebilmek için onu ayaklarından ağaca asarlar. Bu geleneğe yörede “damat asma” geleneği denmektedir. Damada isteklerini kabul ettirdiklerinde ağaçtan indirirler.

³⁵ Meltem Cingöz Santur, “Kastamonu Evlenme Âdetlerinin Halk Bilimsel Açından İncelenmesi”, *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2005, s. 189.

³⁶ Gelin almaya gelen erkek tarafına yörede “gelinçi” deniyor.

Gelin alma esnasında bahşiş âdeti vardır. Buna göre çalgıcı ve gelinin kardeşi (kardeşi yoksa en yakını) gelin alma esnasında bahşiş bekler. Gelin evden çıkmak üzereyken, kardeşi beline bir kuşak bağlar ve bahşiş ister. Öte yandan çalgıcı ağlatma havası çalar, oğlan babası çağrılır, gelinin evden çıkması için de bahşiş istenir. Espiye'nin kimi köylerinde kız evinin çatısına konulan yumurta veya şişeyi vuruncaya kadar silahla ateş ederler. Şişe ya da yumurta vurulmadan gelin dışarı çıkmaz. Benzer gelenek ilçenin merkez mahallelerinde evin bacasının vurulması şeklinde gerçekleştirilir.

Gelin alındıktan sonra, çeyiz sandığı ve bohçası ile damat evine hareket edilir. Gelin damadın evine boş gelmez. Ailenin her bir ferdine içinde giyecek, havlu, çorap, mendil gibi eşyalar bulunan birer bohça getirir. Damat evine gelindiğinde de bir çok ritüel vardır. Gelin eve girerken evin eşliğinde tavuk veya horoz kesilir. Gelin sular seller gibi aziz olmak, evinin işini çekip çevirebilmek ve sözünü geçirebilmek için eşiğe konulan su dolu testiye devirerek içeri girer. Damat gelinin başındaki yöreye özgü bir dokuma türü olan keşana bereket getirsin diye fındık, para, arpa, buğday ve şeker atar, bunlar düğüne gelen misafirlere dağıtılır. Yine bolluk bereket getirsin diye, gelinin koltuğunun altına ekmek konulur, eli una batırılır. Dili tatlı, geçimi iyi olsun diye, tatlı yedirilir. Uğursuzluklara karşı önlem amaçlı gelin içeri girer girmez cam eşya kırılır, içeri girince oğlu-kızı olsun, soyu sürsün diye kucağına bir erkek çocuk verilir. Bu uygulamanın amacı gelini doğurgan ve erkek çocuk sahibi yapmaktır. Gelinin kucağına çocuk verilmesine “kaşık kırma” denmektedir, kaşık kırma geleneğinin bir diğer anlamı da gelinin kaynanadan güçlü olmasının istenmesidir. Gerdek gecesinde kız tarafından iki yenge ile erkek tarafından bir kişi, sağdıç olarak beklerler.

3.C.3. Düğün Sonrası Dönem

Düğünden sonra gelin, kaynanasına karşı “söyletme” tutar, hediyesini almadan onunla konuşmaz. “Söyletme” geleneğinin iki boyutu vardır. Biri, gelinin dilini yani söz söylemesini edep çerçevesinde kontrol etme, diğeri ise dışarıdan biri olarak aileye katılmanın kapısını aralamadır. Söyletme geleneği ile ilgili olarak eskiden kaynana ya da kayınpederi ile yıllarca konuşmayan gelinlerin de olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca ömür boyu işinin bitmeyeceğine inanıldığı için, yeni evlenen geline birkaç gün iş yaptırılmaz.

Düğünden sonraki beşinci gün gelinin akrabaları gelerek çeyizi toplarlar. Düğün sonrası uygulamalardan biri de “yedilik” geleneğidir. Yedilik damadın kız evini, gelinin de çocukluğunu yaşadığı evini ve ailesini ziyaret amacıyla düzenlenir. Düğünden bir hafta sonra gidildiği için “yedilik” denilmiştir. Bazı köylerde bu âdete, gelin ve damat kız evine geri gittiği için “gerilik” de denmektedir. Yedilik geleneğinde damadı sürprizler bekler. Ayakkabısı ve yemek yediği kaşığı saklanır. Damat kendi evine dönebilmek için ayakkabısını almak zorunda olup, bunun için bir bahşiş öder. Aynı

şekilde kendisine pişirilen yumurtayı yemesi için kaşığa ihtiyacı olduğundan yine yumurta tabağının altına bahşiş koymak zorundadır.

Düğün ve evlenme ile ilgili oldukça önemli konulardan biri de, “bağlama” yani gelinin ya da damadın cinsel birleşmeye mani bir durumla karşılaşmalarıdır. Halk inanışında “bağlama”, büyü, sihir veya dışarıdan yapılacak herhangi bir sebebe bağlıdır. Bu sebeple çözümü de tedbiri de buna göre düzenlenir. Gelin ve damat olacaklar daha nişanlandıktan itibaren bağlanmaya karşı korumaya alınır. Bunun için gelinin beline kalınca ip şeklinde kuşak bağlanır. Kuşak (ip) yedi kez düğümlenir. Ancak bu düğüm, gerdek gecesi çözüleceği için çözülebilecek niteliktedir. Oğlan için de aynı yapıılır. Üç düğüm yapılır ve oğlanın cebine konulur. Gelin eve gelince dua ile çözülür. Ayrıca düğüne üç gün kala başlanarak, düğüne kadar hem kız hem de erkek tarafının evlerinde dikiş dikilmez. Tüm bunlara rağmen gelin ya da damat bağlandı ise, “çözme” için hocaya götürülür, muska yazdırılır.

Bu dönemle ilgili olarak önemli görülen bir konu da gusül abdesti meselesidir. Yörede “koca karı imanı” olarak da anılan bu inanmaya göre çiftlerin gusül abdesti almak için su bulamadıkları durumlarda soğuk su akan ırmak bile olsa geceleyin kalkıp bu suda gusül abdesti almaları gerekir.

3.D. Cenaze Töreniyle İlgili İnanış ve Uygulamalar

Eski Türk inanışlarında cenaze töreni ile ilgili görülen bazı uygulamaların benzerlerine Doğu Karadeniz Bölgesi’nde de rastlanmıştır. Ölünün arkasından ağlamak zorunluluk olarak görülür ve ağlanılmadığında cenaze sahipleri ayıplanır, kınanır. Ölüye kimsesiz gözüyle bakılır ve “Kimsesizin ağlayanı az olur”, denir. Ölünün arkasından para karşılığı ağıt yakan ve “ağlayıcı” denen kadınlar vardır. Espiye’de de nadir de olsa cenazelerde para karşılığı ağlayıcı tutulmaktadır. Ancak bu tutum ayıplandığı için çok da tercih edilen bir durum değildir.

Cenaze törenleriyle ilgili öncelikli uygulamalar arasında mezar kazma ve cenazenin yıkanma aşaması gelir. Mezar kazma işini para karşılığı yapanlar vardır ve bunlara “kabirciler” denir. Hatta yörede bu işi meslek haline getirdikleri için kabirciler lakabıyla anılan bir sülale vardır. Yıkama işini yapanlar ise köylerde belirli bir gruptur ve herkesin görevi bellidir. Buna göre suyu kazandan taşıyanlara “taşıyıcılar”, suyun sıcaklığını ayarlayıp su koyanlara “kuyucular”, yıkayanlara da “yuyıcılar” denir. Ölen kişiye duyulan saygı bakımından yıkayıcıların ya da yerel tabirle yuyıcıların (gassal) dikkat ettikleri hususlar vardır. Yıkama suyunun temiz olması, suyun çok sıcak ya da çok soğuk olmaması, yıkama yerinin herkese açık olmaması bu hususlar arasında sayılabilir. Elinde kına olmayan kadının, kadın cenazesini yıkamasına hoş bakılmamaktadır. Cenazeye duyulan saygıdan dolayı ve ölüye öte dünyanın malı olarak bakıldığı için kınasız dokunulmaz. Fadime Ana’nın kınasız kadına şefaahat etmeyeceğine inanılır. Ayrıca yeni bir ölümü getirmemesi için yıkama işleminden sonra yıkayıcılar

tenesi ters çevirir. Espiye'de rastlanan bu uygulama Çelik ve Kuruca'nın bildirdiğine göre Giresun yöresinde yaygındır³⁷.

Sıklıkla rastlanan ve hemen herkes tarafından bilinen bir diğer uygulama da "telkin"dir. Cenaze gömüldükten sonra cemaat dağılır ve imam ile cenaze baş başa kalır. İmam, ölüye sual konusunda yardımcı olur, ona cevapları söyler. Araştırma alanında ender de olsa ifade edilen ve Kalafat'ın da bildirdiğine göre, Giresun ve civarında cenaze başında telkin yapan hocanın, ölen kişinin sesini duyup feryadını işittiği ama bunu kimseye söyleyemediği inancı yaygındır³⁸.

Pek çok bölgede bilinen ve farklı şekillerde de olsa uygulanan ıskatın (devir) dinî özelliğinden çok sembolik bir anlamı vardır. Kişinin sağlığında yerine getir(e)mediği ibadetlerin parasal olarak değerinin belirlenmesi ve bu paranın ihtiyaç sahiplerine dağıtılması ve ölünün ibadet borcunun ödenmesi gibi bir mantığa dayanmaktadır.

Cenazenin ardından maddi boyutlu bir âdeti yerine getirme maddi durumu iyi olmayan geride kalanlara bir borç (ödev, görev) değildir. Buna rağmen bu uygulama araştırma alanında da bazı kişiler tarafından bilinen ve uygulanan bir âdettir. Cenaze sahibi cenazeyi yıkayana, mezarı kazana, salâyı okuyana para verir. Maddî durumu iyi olmasa bile ahırdaki iki ineğinden birini satıp bu âdeti mutlaka yerine getirenler vardır. Bu âdet özellikle Şirinköy'de yaygın olarak görülmektedir.

Cenazenin çıktığı ilk gün evde yemek pişirilmez, komşular tarafından yemek getirilir. Bu uygulamanın eskiden üç gün sürdüğü ifade edilmiştir. Tek güne inmesinin sebebi baş sağlığı³⁹ dilemek için gelenleri ağırlayacak kadar komşu desteğinin kalmamasıdır. Cenazeye gelenlere dışarıda ekmek ve kara gün olduğu için siyah zeytin dağıtılır veya yemek verilir. Baş sağlığı dilemek için gelenler ise, evdeki misafirlere ikram edilmek üzere yardım amaçlı, yemek, börek, çay, şeker, meşrubat gibi yiyecek içecekler getirirler. Katıldığımız bazı cenazelerde bu durumun genelde kırsal kesimde uygulandığı, merkezde ise genelde uygulanmadığını tespit ettik. Bunda cenazeye gelenlerin çoğunun ya evinin yakın olması ya da arabası olması etkilidir. Bu yüzden ziyaretçiler cenaze evinde misafir olarak kalmak yerine birkaç saatlik ziyaret sonrası kendi evlerine dönmektedirler. Bir başka tespit de cenazeye gelen kadınların başlarına aldıkları "keşan" olmuştur. Eskiden

³⁷ Ali Çelik; Nazım Kuruca, "Şebinkarahisar'daki Halk İnanmaları", *Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu (30 Haziran-1 Temmuz 2000) Bildiriler*, Şebinkarahisar Belediyesi yayınları, İstanbul 2000, s. 342.

³⁸ Yaşar Kalafat, *İslamiyet ve Türk Halk İnançları*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1996, s. 31.

³⁹ Bölgede "baş sağlığı dilemek" terimi yerine genellikle "yasa gitmek" terimi kullanılmaktadır.

cenazeye gelen her kadın mutlak suretle başına keşan örtermiş. Bu uygulama günümüzde genç nesil arasında gözlenmemektedir.

Cenazenin toprağa defninden birkaç gün sonra öldüğü gün üzerinde olan giysilerinin (ki bu giysilerin kanlı-kirli olduğuna inanılmaktadır) ortadan kaldırılmasına sıra gelir. Bu giysiler nadiren yakılarak, çoğunlukla da toprağa gömülerek imha edilir.

Osmanlı toplumunda da var olan⁴⁰ ve günümüzde hemen her yerde uygulanan dinî ve toplumsal anlayış gereği defin işleminin ardından, cenaze çıkan evde yedi gün boyunca Kur'an okunmasına araştırma alanında da rastlanmıştır. Yedinci, kırkinci ve elli ikinci gecelerinde ise mevlit okutulur. Ölünün ardından ilk üç hafta Cuma akşamları (Perşembe gecesi) "cumalık" okunur. Cumalıkta mevlit okunur ve gelen misafirlere ikramlarda bulunulur. İkram olarak genelde hazır yiyecekler (meyve suyu, ayran, pilav) tercih edilir. Ölü geçmişiyse, iyi hatıralarıyla anılır. Ayrıca kırkinci ve elli ikinci gece âdetini standartlaştırmaktan uzak tutmak için kırkinci geceye en yakın olan Cuma gecesi mevlit ya da Kur'an okuma uygulamasının hocalar tarafından yerleştirilmeye çalışıldığı tespit edilmiştir. Eski Türk inanışlarındaki üç, yedi, kırk inancıyla ilgili olarak bir uygulama da defin işleminden sonra cenaze yakınlarının, üç gün süreyle sabah saat yedide mezarlıkta dua edip, Kur'an okuduğu şeklindedir.

Araştırma alanında cenaze ile ilgili diğer yerlerde görülmeyen değişik uygulamalara rastlanmıştır. Ölüm döşeğinde yatan insana, Azrail'in ayak tarafından geleceğine inanıldığı için ölümü beklenen kişinin ayakucunda oturulmaz. Öldükten sonra ise cenaze sahibi cenazesini bir gece evde bekletir ve son gün evinde rahat etsin diye yün yatak üzerinde odasında yatırır. Baş sağlığına gelenler o odada ziyarette bulunur. Ceset atlak (atlanmış) olmasın diye üzerine saçma örtülür. Cenazenin şişmemesi için üzerine bıçak konur. Bu adet eski Türk gelenekleri arasında demirin koruyuculuğu ile de ilgilidir. Cenaze olan evde dizlere kadar kan olduğuna inanılır ve evdeki pişmiş yemekler dökülür. Cenaze kalktığında da yattığı yatağın yerine şeytanlar gelmesin, onu rahatsız etmesin diye boş çaydanlık konur. Bu çaydanlık cenaze evinde temizlik yapılanaya kadar yerinden kaldırılmaz. Azrail can alırken evin her yerine kan bulaştığına inanıldığı için evde temizlik yapılmalıdır. Evde olduğuna inanılan kanın temizlenmesi ve evin kötü ruhlardan arınması gerekmektedir.

Cenazede hapşırın kişinin eteği yırtılır veya üzerinden iplik koparılır. Cenazenin gurbetteki yakınları gelinceye kadar uzun süre bekletilir. Cenaze yıkandığı esnada salâ verilir. Musalla taşıdaki cenazenin baş ve ayakucunda birer kişi bekletilir. Cenazeyi kabre koyduktan sonra ise, cenaze sahipleri

⁴⁰ Vejdi Bilgin, *Fakih ve Toplum: Osmanlı'da Sosyal Yapı ve Fıkıh*, İz yayıncılık, İstanbul 2003, s. 77.

ahıra ve tuvalete girmeden eve girerler. Cenaze çıkan ev süpürülmez, cenazenin önünde ölen kişinin fotoğrafı taşınır, cenaze taşınırken yedi defa durup Fatıha okunur, mezarlığa gelindiğinde mezarlığın kapısında gelenlere ekmek dağıtılır, kabre toprak atılırken de kürek elden ele verilir. Cenaze kalktığı akşam evde helva yapılarak taziye için gelenlere ikram edilir. Ölünün ruhunun Cuma akşamları evini ziyaret ettiğine inanıldığı için, ruhunun evden mutlu ayrılması için de bol dua edilir ve evde Kur'an okunur. Cenazenin çıktığı evin halkı 'acının acı getireceği' inancıyla o yıl acı (biber, soğan, sarımsak) bir şey ekmez. Bazı cenaze törenlerinde ise cenazeyi nakleden ve eşlik eden vasıtalar korna çalarlar. Cenazeye çelenk gönderilir ve törene katılanlara fotoğraf takılır. Kabirler gösterişli, süslü ve heybetli yapılır. Mezar taşına o mezarda yatan kişinin fotoğrafı kazınır ve kabir başında mum yakılır.

3.E. Çeşitli Kutlamalarla İlgili İnanış ve Uygulamalar

İslamiyet'in kabulüyle birlikte bayram kutlamaları Türklerin dinî ve toplumsal hayatında devam etmektedir. Günümüzde Türk ve İslam toplumlarında kutlanan Ramazan ve Kurban bayramları olmak üzere iki dinî bayram vardır. Bayram öncesi hazırlıklar ile bayram süreci yapılan bayramlaşma ve bayram kutlamaları Anadolu'nun diğer bölgeleriyle hemen aynıdır. Baklava⁴¹ yapılır. Baklava dışında tatlı olarak sütlaç yapılır, karalâhanadan sarma, su böreği ve fındıklı burma yapılır. Bayram sabahı erken kalkılıp, erkekler bayram namazından geldikten sonra ailece kahvaltı yapılır. Bazı hane bireyleri o gün bayram kahvaltısına kadar oruç tutarlar. Bayramlarda çocuklara harçlık verme âdeti pek yaygın değildir sadece yakın akrabaların çocuklarına para verilmektedir. Verme âdetinin yaygın olmamasının nedeninin, yöre insanının fakirlik kültüründen gelmesi ile ilgili olduğu düşünülebilir.

Türk kültür dünyasında, özellikle Anadolu ve Balkanlarda yaygın bir şekilde görülen kutlamalardan biri hidrellezdir. Halk arasında Hızır ile İlyas'ın bir araya geldiğine inanılan 6 Mayıs, aynı zamanda kışın sona erip yaz mevsimin başlaması anlamına gelmektedir.⁴²

Yörenin coğrafi yapısı gereği hidrellez kutlamak için kayıklarla denize çıkılır. Hidrellezde dal kesenin, o yıl çocuğu olursa sakat olacağına inanılır ve kötülüklerin dışarıda kalması amacıyla ekilen tohumlar düzgün bir sıra teşkil edecek şekilde değil de zig-zaglı olarak ekilir, yılın bereketli geçmesi için de eve koyun sokulur.

⁴¹ Anadolu'nun çoğu yerinde cevizle yapılan baklava, yörede bolca bulunduğu için fındıklı yapılır.

⁴² Ahmet Yaşar Ocak, *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları, Ankara, 1990, s. 141.

Bunlar dışında Espiye’de ‘Hidrellez tutmak’ diye bir deyimle rastlanılmıştır. Buna göre hidrellez tutan insanlar o gün hiçbir işle meşgul olmazlar. Bunda Hidrellez’in de dinî bayramlar gibi görülmesi etkilidir, dinî bayramlarda çalışmak yerine insanlar ziyarette bulunup bayramlaştığı için, Hidrellez’de de çalışmaya hoş bakılmaz. Hidrellez’de sabah erken kalkılır. Dere varsa derenin karşı tarafına kuşlar için, “Eğrice büğrüse kurdun kuşun yemini ekiyorum,” deyip mısır, kabak ve fasulye tohumu karıştırılıp ekilir.

“Hidrellezde orak tutulmaz”, “Tarla bellenmez”, “Yayık yayılmaz”, şeklinde rastlanan sözler de hidrellez tutma deyimini ile iş yapmama arasındaki ilişkiye işaretler. Ayrıca eskiden beri Türklerde var olan Hidrellez’i kutlama geleneği ile eve gelen misafire ilgide bulunma arasındaki anlamlı bir ilişkiye işaretler. Görüşmecilerden biri kayınvalidesinin ablasının Hidrellez tuttuğunu dile getirmiştir. Söz konusu kişi ile Alzheimer hastası olduğu için görüşme yapılamamıştır. Ancak kaynak kişinin aktardığına göre bu kişinin hamile olan gelini, kayınvalidesinin uyarısına rağmen Hidrellez’de boncuk oyası örmüştür. Doğan kızının boynunda boncuk şeklinde iz vardır. Yine aynı kişi tamirhanede çalışan torununu Hidrellez’de çalışılmayacağı konusunda uymasına rağmen torunu işe gitmiş, torununun hamile olan karısı bir erkek evlat doğurmuş ve çocuğun kürek kemiğinin altında kapı kolu gibi iz olduğunu söylemiştir.

Hidrellez ile ilgili bir uygulama da genç kızlar arasında görülmüştür. Birkaç tane genç kız akşam bir araya gelerek, bir dileklerinin gerçekleşmesi için niyette bulunurlar ve yüzüklerini gül ağacının dibine gömerler, sabah olunca hep birlikte mani okuyarak yüzüklerini toprağın altından çıkarırlar. Bunun dışında dilek tutan insanlar bu dileğin resmini bir kâğıda çizip (ev, araba, çocuk sahibi olmak isteme gibi) ya gül ağacının dalına bağlarlar ya da gül ağacının dibine gömerler. Bir başka görüşmecimiz de bu durumu doğrular nitelikte, bir arkadaşının çocuğunun olmadığını ve Hidrellez’de bir kâğıda çocuk resmi çizip bu kâğıdı gül ağacının dalına astığını ve aynı yıl da hamile kalıp çocuk sahibi olduğunu dile getirmiştir.

Bir diğer kutlama da asker uğurlarken yapılan asker düğünüdür. Askerlik toplumsal bakımdan hem vatan borcu olarak görülmekte hem de dinî anlamda kutsiyet atfedilmektedir. Bu bakımdan kutlama yapılır ve değer atfedilen bu törende eğlenilir. Asker düğününde genelde eğlence olur ve havai fişekler atılır. Asker uğurlamaya giden eli boş gitmez hediye (iç çamaşırı, çorap, para) götürür. Askere gidecek delikanlıyı arkadaşları konvoy oluşturarak ilçede tur attırır. Geldikten sonra da mevlit okutulur. Anadolu’nun pek çok yerinde, sünnete benzer şekilde askere gidene kına yakılır. Ancak Espiye’de askere gidene kına yakma âdeti günümüzde görülmemektedir.

3.F. Ziyaret Yerlerine İlişkin İnanış ve Uygulamalar

“Ziyaret olgusu” kökleri Eski Türk Dini tarihine kadar uzanan ve oradan aldığı unsurlarla, Türklerin tarih boyunca tecrübe ettikleri çeşitli dini ve kültürel unsurlar ve nihayet, Anadolu'daki mevcut payen kültürlerin din-tasavvufi bir pota içerisinde eritilmesi suretiyle oluşmuş dini sosyal bir fenomendir. Bu fenomen pek çok kültür olduğu gibi atalar kültürünün de sembolik anahtar eylemidir. Türklerdeki veli kültürünün temelini Şamanist dönemde atıldığı söylenebilir. Eski Türk Şamanları incelendiği zaman, bunların Türk veli imajına benzediği görülür. Ziyaret amacıyla gidilen türbeler, Türk kültürüyle ilgili ilk yazılı belgeler olan Orhun kitabelerinde “bark” adı altında geçmektedir⁴³. Bununla birlikte “bark” sözcüğü her ne kadar ulu kişilerin yattıkları ve ziyaret konusu olan türbeleri ifade ediyorsa da, ev ile birlikte söylendiğinde “ev-bark” teriminde de görüldüğü gibi aile bireylerinin yaşadığı evin kutsiyetini çağrıştırmaktadır. Türkiye’de yerel olarak da Espiye’de, günümüzde gözlenen ziyaret fenomeninin dinî mistik unsurlarının ilk izleri Türk din tarihinin ve kültürünün eski dönemlerine kadar uzandığı düşünülmektedir⁴⁴

Ocak bir velinin kült konusu olabilmesi için; a) Onun adına yapılan bir mezar veya ondan kalan eşyalar, b) Bu mezar veya eşyanın birtakım dileklerin gerçekleşmesi ya da hastalıkların iyileşmesi amacıyla ziyaret edilmesi, c) Veliye ait birtakım sözlerin veya menkıbeler olmak üzere üç öge sayar. Bunların üçünün aynı anda olması şart değildir.⁴⁵

Günümüz insanı, modernizmle birlikte kutsal olanla ilişkisini azaltmış veya büyük ölçüde yitirmiştir. Ancak kutsala olan ihtiyaç devam etmektedir. Bu ihtiyaç günümüz modern insanı tarafından türbe, yatır gibi ziyaret yerleri/kutsal mekânlar ile giderilmeye çalışılmaktadır (Köse ve Ayten, 2010: 24). Kutsal mekân anlayışına paralel olarak, araştırma alanında Türk halk dindarlığının karakteristik bir boyutu olan adak ve ziyaret dindarlığı olgusu ile karşılaşmıştır. Bu çerçevede Espiye’de de evliya diye bazı yerlerin ziyaret edildiği, para veya yiyecek bırakıldığı, adak kesildiği tespit edilmiştir. Bu ziyaretlerde öncelikli amaç, bir hastalığın tedavisi ve şifası olmakla birlikte, çocuğu olmayanların çocuk istemesi ve/veya bir dileğin karşılanması şeklinde de olabilmektedir. İnsanları kendilerine bu türden ihtiyaçlardan dolayı çektiği içindir ki ziyaret yerleri, korkuya dayalı bir saygı uyandırmakta ve karşılıklı ilişki bir takım kurallara bağlanmış olmaktadır.

Ziyaret yerlerinden biri olan Hacı Mahmutlu Köyü mezarlığındaki mezar taşı Hacı Mahmut’a aittir. Bu mezar taşı ile ilgili halk arasında çeşitli

⁴³ Emrah Yavuz, *Harput Halk Kültüründe Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar* (yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniv. S.B.E.), Elazığ 2005, s. 109.

⁴⁴ Günay Ünver, “Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri”, *Erciyes Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, 15 (2003), s. 9-31.

⁴⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 2010, s. 9.

rivayetler anlatılmaktadır. Köy halkına göre, bu şahıs köyün kurucusu ve köye ismini veren kişidir. Değirmenağzı mevkii ile Armet mevkii arasında kalan arazinin tamamı bu şahsa aittir. Ayrıca, şimdiki mezarlığın yanında bulunan düzlükte bir de konağının bulunduğu söylenmektedir. Hacı Mahmut'un köyün aşağısında bulunan Yağlıdere deresi civarında atının üzerindeyken vurulduğu, daha sonra atının koşarak köye geldiği ve konağın önünde ilginç sesler çıkardığı rivayet edilir. Bu sırada Hacı Mahmut'un ailesi evde yoktur. Komşuları atın halinden kötü bir şey olduğunu anlayıp atı takip eder. Yağlıdere'nin yakınlarına gelince Hacı Mahmut'un cesedi ile karşılaşılır. At, Hacı Mahmut'un komşularını cesede yaklaştırmaz. Sonra ailesine haber verilir. Ailesi olay yerine gelince at cesedi bırakır. Sonrasında Hacı Mahmut şimdiki mezarına defnedilir.

Bir başka rivayete göre, mezar taşının sarık şeklindeki başlığı bundan 70-80 sene öncesinde köyün çocukları tarafından kırılarak, bir akşamüstü mezarın yakınındaki sarp araziden aşağı yuvarlanmıştır. Sabah olduğunda sarık şeklindeki mezar başlığının yine mezar taşının üzerinde durduğu görülmüştür. Çocuklar aynı hareketi birkaç akşam yine tekrarlamalarına rağmen, sabah başlığın yine yerinde olduğu rivayet edilir.

Bir başka rivayete göre bu söylentilerin gerçek olup olmadığını denemek isteyen köylülerden biri, mezar taşının başlığını alarak ahıra getirmiş ve üzerine sepet ile kapatıp, ağaç vb. ağırlıklarla bastırıp kapıyı kilitlemiştir. Sabah kalkıp ahıra geldiğinde kapının açık olduğunu ve ahırdaki bütün koyunların kurt tarafından kırıldığını-yendiğini görmüştür. Bunun üzerine hemen koşarak mezara gitmiş ve mezar taşının başlığının yerinde olduğunu görmüştür. Daha sonraki yıllarda bu tılsımın bozulduğu köylüler tarafından ifade edilmektedir. Bu türden rivayetlere dayalı olarak, zamanla burası ziyaret edilen bir ocak/mekân haline gelmiştir. Her ne kadar rivayetlerinde yer almasa da, mezar taşının başındaki sarık Hacı Mahmut'un ilmiye sınıfından olduğunu göstermektedir.

Osmanlı dönemine ait mezar taşı bulunan ve zaman zaman ziyaret edilen bir diğer mezarlık Hacıköy Mezarlığı'dır. Mezarlıkta kitabesi bulunan beş, kitabesi bulunmayan bir mezar taşı vardır. İki mezarın kitabesi okunamamıştır. Ziyaret yerlerinde yapılan ritüeller ise genelde üç ihlas, bir fatiha okuma, dua etme, adak kesip etini dağıtma gibi alışıldık uygulamalar olmakla birlikte, mezar taşlarından bir parça alıp saklama gibi uygulamalara da rastlanmıştır. Bu sebeptendir ki tarihî öneme sahip pek çok mezar taşının tahrip olduğu gözlenmiştir.

Bir başka ziyaret yeri ise Anadolu'nun İslamlaşmasında ve Türkleşmesinde rolü bulunan Ahi dervişlerinden olan Hacı Abdullah Halife'ye ait tekke ve türbedir. Anadolu'daki Ahi dervişlerinden biri olan Hacı Abdullah Halife bugün Giresun'un Yağlıdere ilçesine bağlı olan Tekke

ve Tuğlacık⁴⁶ köylerine 1486 yıllarında gelerek burada cami, zaviye, medrese, imaret, misafirhane, fırın, çeşme ve türbeden meydana gelen bir vakıf kurmuştur.

Hacı Abdullah Halife'nin kurmuş olduğu vakıf son dönemlere kadar hizmet vermiştir. Vakıftan kalan ve günümüzde halen faal olan cami, Hacı Abdullah Halife vakfının dergâhı, imarethane, değirmen ve türbe ile faal durumda olmayan sadece duvar kalıntıları bulunan medrese, zaviye misafirhanesi ve köy ileri gelenleri tarafından çeşmenin yanında olduğu ileri sürülen fırın bulunmaktadır. Tuğlacık Köyü'ndeki mezarlıkta da Hacı Abdullah Halife'nin türbesi vardır.

3.G. Metafizik Olaylar (Büyü, Nazar, Uğur) ve Varlıklarla İlgili İnanış ve Uygulamalar

Konu ile ilgili olarak Espiye'de görüşme yapılan kişilerin büyüye inandıklarını ve pek çok kişinin de büyü yaptırdığını dile getirmişlerdir. Ancak büyü yapan kişilerin ilçede bulunmadığını bunun için ilçe halkının muska yazdırmak veya büyü yaptırmak için başka yerlere gittiğini söylemişlerdir. Konunun hassasiyetinden dolayı Espiye'de muska-büyü yapıldığını söylemekten çekinmiş oldukları da düşünülebilir. Günümüzde sağlık hizmetleri, bilimsel hekimliğin ilkelerine dayalı olarak örgütlenmiş tıp mesleği yürütücüleri olan sağlık personeli tarafından verilmektedir. Bununla birlikte halen devam eden ve her hastalığı kendi çareleriyle iyileştirmeye çalışanların, inançla iyileştirenlerin, kırık çıkıkçıların ve doğal yollara başvuranların da bulunduğunu biliyoruz. Espiye'de bu yola başvuranların yani metafizik güçleri olduğuna inanılan kişilere genelde ruhsal hastalıkların tedavisi-şifası için gidildiği tespit edilmiştir. Yapılan araştırmada cincilik ve falcılık gibi gizil güçleri olduğuna inanılan kişilere araştırma alanında rastlanılmamıştır. Buna rağmen yöre insanının bu tür kişilere rağbet ettiği ve bu tür gizil güçleri olduğuna inanılan kişileri buldukları mekânlarda ziyaret ettikleri tespit edilmiştir. Bu kişilerden muska yazması istenmekte ve bu kişilere kurşun döktürülmektedir.

Bununla ilgili olarak da Güce'ye bağlı Kemaliye Köyü'nde⁴⁷, yaşayan İbrahim Coşkun adlı bir kişiye çokça itibar edildiği öğrenilmiştir. Temel İslamî bilgisi kuvvetli olan kişiler bu şahsın para karşılığı bu işi yaptığını, dinî bilgisinin olmadığını ve sûreleri bile yanlış yazıp okuduğunu dile getirmektedirler. Ayrıca aslen Espiye'ye bağlı Hacıköy Köyü'nden olup Adapazarı'nda yaşayan Yakup Efe adında yörede Yakup Hoca olarak bilinen temel İslamî bilgi birikimi olan, dindar insanların itibar ettiği ve saygın bir

⁴⁶ Tekke Köyü (eski adı Ahiçukuru) Yağlıdere ilçesine 21 km., Tuğlacık Köyü (eski adı Harava) Yağlıdere ilçesine 25 km. mesafededir. Yağlıdere ile Espiye ilçeleri arası 14 km.dir.

⁴⁷ Espiye'ye 5-6 km. mesafededir.

zat olarak tanınan, kendisinden manevi anlamda yardım-destek beklenen bir kişinin olduğu bilgisine de ulaşılmıştır.

Yörede kahve falına inanma, fal ile amel etme, para karşılığı fal bakma ve baktırma davranışı da yaygındır. Arkadaş ortamlarında içilen hemen her kahve fincanının fal için kapandığı gözlenmiş ve ayrıca pek çok kişi de para ile kahve falına baktırttığını, falın çıktığını ve bu yüzden de inandığını ifade etmiştir. İlçede para karşılığı kahve falına bakan kadın sayısının en az beş olduğu tahmin edilmektedir. Bunun dışında para karşılığı bu işi yapmayıp sadece komşularına bakan kadınların olduğu da tespit edilmiştir.

Bölgede büyü ve muskanın yanında, cinlere inanma yaygın şekilde görülür. Cin (yerel halkın tabiriyle ecünnü) ve peri eş anlamda kullanılmaktadır. Pek çok insan Müslüman (iyi) ve Hıristiyan (gâvur, kötü) olmak üzere iki türlü cinlerin varlığına inanır. Bunlardan Hıristiyan olan cinlerin insanlara kötülük yaptığına inanılır. Cinlerin varlığına inanma ile ilgili olarak da en önemli kanıt Kur'an-ı Kerimdeki Cin Sûresi gösterilir. Cinlerin ezan okununca dağlara çıktığı ve oradan insanlara doğru ışık yaktığına inanılır. Cinlerle ilgili olarak yaşanıldığı iddia edilen örnek vakalar da görüşmeciler tarafından aktarılmıştır. Örneğin, bir kişi 1985 yılında köyde akşam vakti dışarı çıktığını ve dağda cinin kendisine doğru ışığını yaktığını, ışığın ince uzun olduğunu dile getirmiştir. Korunma amaçlı olarak, çocukların yakalarına tavuk pisliği asılır, kulak ardına kara (is) çalınır, "çarpliklık" adı verilen muska taşınır.

Yörede yaşayanlar cinleri "iyilik perileri" ve "gâvur perileri (gâvur ecünnüsü)" diye ikiye ayırmaktadırlar. Kötülük perilerinin insanı çarptığı ve çarpılan bir insanın bir daha iyi olamayacağı ya da sadece papaz büyüğü ile iyileşeceğine inanılır. Bu sebeple kuytu köşelere ve ulu ağaç diplerine su ve ekme kırığı dökülmemektedir. Konu ile ilgili olarak görüşmecilerden biri, cinlerin üzerlerine su dökülmesinden hiç hoşlanmadıklarını ve bu yüzden de Yağlıdere'ye bağlı Yalı Köyü'nde bir tanıdığı cinler tarafından çarpıldığını ve iyileşmeden öldüğünü bildirmiştir.

Bölgede cinler tarafından çarpıldığına inanılan kişiler Trabzon'da bulunan kiliseye götürülüp okutulmaktadır. Papazın bazen bir seferde okumasıyla hastanın iyileştiği bazen de hastayı tekrar çağırdığı dile getirilmiştir. Papaza giden kişilerle görüştüğümüzde onların İslam'a dair şüphelerinin olmadığı, Hıristiyanlık inancından da etkilenmedikleri ancak bu yöntemle iyileşen insanları gördükleri için bu âdeti devam ettirdikleri saptanmıştır.

Yörede kötü cinler olarak da adlandırabileceğimizi düşündüğümüz cadılara (cazi) inanma söz konusudur. Bu inanmaya göre de cadılar yedi yaş civarındaki erkek çocuklarına musallat olurlar ve çocukların ciğerlerini alırlar. Cadıların musallat olmasına aynı zamanda erüşük denir. Erüşükten kurtulmak için hocalara gidilip muska yazdırılır. Ancak ilerlemiş bir durum

söz konusu ise çocuk ölür. Tedbir olarak da çocuk yedi yaşına girene kadar yedi yıl boyunca yirmi günde bir yirmilik denen muska yazdırılması yoluyla çocuklar korunabilir⁴⁸. Kaynağı belli olmayan ya da çeşitli rivayetlerle sembolleştirilen inançlara örnek olarak ilçenin genelinde yaygın olmayan bir örnek duruma da rastlanmıştır. Buna göre kurucusu 'Ocak Dede' olarak bilinen Espiye'nin Arpacık Köyü'nde soğan, sarımsak ve biber gibi acı sebzeler, tüm köy halkında yara çıkacağına inanıldığı için başlangıcı bilinmeyen çok eski tarihlerden beri halen ekilmemektedir. 1975 yılında köye atanan Karanlı bir öğretmen bu inancı köylünün zihninden silbilmek ve bunun hurafe olduğunu ispatlayabilmek için köyde acı bir bitki ekmiş, aynı yıl öğretmenin 10 yaşındaki çocuğu trafik kazasında ölmüş ve bu durum köylünün inancını daha da pekiştirmiştir. Yakın bir geçmişte de köyde yaşayan bir köylü tarafından acı ekildiği ve çocuklarında suççeği ve kızamık gibi hastalıkların başladığı belirtilmiştir.

Kutsiyet atfetme ya da uğur getireceğine inanma her zaman doğal bir nesne ya da doğal olaya karşı değil bazen kişilere karşı da söz konusu olmuştur. Bununla ilgili olarak tespit edilen bir durum da, el işine başlayan kadınların odaya eli çabuk hamarat birinin girmesini beklediği yönündedir. El işine başlayan kadın, yüksek sesle hamarat olduğu kabul edilen kişiyi adıyla ".... (falanca) gel" diye çağırır. Ters bir durum olarak da, eğer el işine başlayan kişinin yanına biri gelirse ve başladığı işi kişi çabuk bitiremezse "Falanca'nın ayağı da ne kadar uğursuzmuş", denilerek yakınılır. Bunlar dışında araştırma alanında tespit edilen ve uğur ya da uğursuzluk getirme gibi anlam atfedilen hususlar şu şekildedir. Yemek yerken elinden kaşık ya da çatalın düşmesi, göz seğirmesi, burun kaşınması, yüz kızarması ve kulak çınlamasının haneye uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır. Ateşe soğan kabuğunun atılmasının eve acı getireceğine, elden ele sabun ve makas verenlerin aralarının açılacağına, sağ el kaşınırsa kişiye nasip sol el kaşınırsa kişiye zarar geleceğine, elbisenin kişinin üstünde dikilmesi halinde kişinin aklının dikileceğine, kapı eşiği ve süpürge üstüne oturmanın, süpürgeye basmanın, yolculuğa çıkan bir kişi yerine varıncaya kadar da ev süpürmenin uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır.

Yörede insanların nazara da inandığı görülmüştür. Önleyici olarak da nazar duası taşıyıp okumakta ve/veya nazar boncuğu takmakta, suya ya da şekere nazar duası okumakta veya bu konuda deneyimli birine okutmaktadırlar. Bazı kişiler ise yanlarında küçük bir parça ham elma dalı taşımaktadır. Bununla birlikte pek çok evin duvarında, kapı eşiğinde ya da kadınların takılarında aksesuar amaçlı da olsa nazar boncuğu taşıdığı gözlenmiştir. Ayrıca evlerin kapısının üstüne nal çakan veya boynuz asan kişiler olduğu bilgisine de ulaşılmıştır. Metafizik olay ya da varlıklardan

⁴⁸ Ali Çelik; Ahmet Gürsoy, "Espiye'de Halk İnanışları", Espiye Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Espiye Belediyesi yayınları, İstanbul 2007, s. 215.

korkan kişilerin, dört köşeli hamaylı adı verilen muskayı taşıdığı ve Kur'an'ı Kerim'in ortasındaki yapraktan su akıtıp içtiği tespit edilmiştir.

3.H. Belirli Gün ve Gecelerle İlgili İnanış ve Uygulamalar

Araştırma alanında yapılan gözlemlere ve din görevlilerinden alınan bilgilere göre; mübarek ay, hafta, gün ve gecelerde camilerin doluluk oranlarının arttığı görülmektedir. Bu zamanlar dışında Kutlu Doğum Haftası ve polis teşkilatının kuruluş yıldönümleri gibi özel günlerde camilerde yapılan mevlit ya da Kur'an okuma programlarına katılımın yoğun olduğu gözlenmiştir. Mevlit okuma ve Kur'an tilaveti gibi programların olduğu gecelerde camilerde ikram olarak şeker ve/veya meyve suyu dağıtılmaktadır.

Cuma gününün kutsallığından dolayı eskiden yaylaya göçenler Cuma günü yaylada olacak şekilde yola Çarşamba günü çıkarılmış ve Cuma namazı yaylada toplu olarak kılınmış. Bu şekilde yaylaya yapılan göç "üç Cuma" yani yaklaşık 20 gün sürmüş. Ancak günümüzde yaylalara araçla gidildiğinden böyle bir anlayış kalmamıştır.

Ayrıca Hızır'ın (uğrak) geleceğine inanılan bazı gecelerde kapılarını açık bırakan insanların olduğu söylenmiştir. Bölgede Rum kültürünün izleri olduğunu düşündüğümüz ve çok az kişi (genelde yaşlı) tarafından bilinen ve uygulanan bir takım davranışlara da rastlamıştır. Buna göre Salı günü bir işe başlanmasının, yolculuğa çıkılmasının ve çamaşır yıkanmasının uğursuzluk getireceğine inananlar bulunmaktadır. Davranışın kaynağı ile ilgili olarak, İstanbul'un fethinin Salı günü olması ifade edilmektedir. Bununla birlikte aynı davranış kalıbına Kur'an'ı delil göstererek inananlar da var. Cenab-ı Allah'ın Salı günü kötü şeyleri yarattığı, bundan dolayı Salı gününün uğursuzluk getirdiği düşünülmektedir.

Hicrî takvime göre Muharrem ayının onuncu gününe "aşüre günü" denir. İslam öncesi dönemde de Mekke halkı için aşure gününün önemli olduğu, bu günde Mekkelilerin oruç tuttuğu ve Kâbe'nin örtüsünü değiştirdiği bilinmektedir⁴⁹. İslam'ın kabulü ile birlikte de aşure günü Müslümanlar tarafından kutsal sayılmaya devam etmiştir. Araştırma alanında aşure gününde oruç tutmaya çalışan az sayıda da olsa kişilerin varlığına rastlanmıştır. Aşure gününde aşure yapılıp dağıtılmaktadır. Aşure yapmayanların bile eve bereket getirmesi için mutlaka kuru baklagil alıp evlerine koydukları gözlenmiştir.

Belirli aylara anlam atfetme sadece hicrî aylar ve dinî emirler dâhilinde olmayıp, sosyal ihtiyaçlar bakımından da ortaya çıkabilir. Halk takvimleri olarak da bilinen takvimsel ritler, toplumsal ekonomik farklılığa göre çeşitlenmektedir. Nitekim tarımla geçinen yerleşik Türk toplumunda takvim,

⁴⁹ Vejdi Bilgin, *İbadet: Şekilsel, Sembolik ve Toplumsal*, Emin yayınları, Bursa 2011, s. 181.

ekim ve hasat, bağ bozumu vb. zamana göre belirlenirken; geçimi hayvancılığa dayalı olanlarda hayvanların üreme (koç katımı), ya da sürüye katılma dönemlerine göre şekillenmektedir⁵⁰. Özellikle eski takvim temel alınarak mevsimsel ve iklimsel ihtiyaçlardan dolayı inanmalara araştırma alanında da rastlanmıştır. Bununla ilgili yapılan görüşmelerde, eski takvimin günümüzde kullanılmamasının da etkili olduğunu düşündüğümüz, ay adlarını ve hangi aya tekabül ettiğini tam olarak bilen kişilere rastlanmamıştır. Sadece bazı kişilerden akıllarında kaldığı şekliyle eskiden kullanılan takvim ayları ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Orak ayı, Mayıs ayı, Kiraz ayı, Gücük ayı, Karakış ayı, Zemher ayı, Darı ayı, Ağustos ayı gibi ay adları olduğu ve bu ayların her ayın 14'ünden 14'üne devrolunduğu kabul edilmektedir. Yine eski aylarla ilgili olarak Gücük ayının en kısa süren ay, Karakış ayının adından da belli olduğu üzere çok soğuk geçen bir ay olduğu, ayrıca Gücük ayının Karakış ayına "Senin adın bende olsa ben anne karnındaki çocuğu bile dondururum", dediği ile ilgili bilgiler elde edilmiştir.

Yörede eski takvimle ilişkilendirebileceğimiz "mart dokuzu" ve "mart bozulması" olmak üzere yaygın iki ayrı inanışa da rastlanılmıştır. "Mart dokuzu" ölüm ve hayat ile ilgili olup halen sürdürülen bir gelenektir. Mart ayının dokuzunda cadıların sinek, kedi ya da köpek şeklinde kılık değiştirerek kırkı çıkmamış çocukları yediğine inanılır. Bu nedenle o gün kırkı çıkmamış çocuklar özel bir dikkatle korunur. Martın dokuzu ile ilgili bir diğer inanç da tüm cadıların toplanıp tahta kaşıkları tırmaladığı şeklindedir. Bu sebeple tahta yemek kaşıkları su içinde bırakılır. Amaç, cadıların yemek yenilen kaşıklara ağızlarını sürüp kirletmelerini engellemektir.

Mart ayının 14'ü eski takvime göre yılbaşı olarak kabul edilir ve buna "Mart bozulması" denir. O gün erken kalkılır ve deniz ya da dereden su alınıp evin her tarafına serpilir. Ayrıca o gün evin kapısını açacak ilk kişinin özellikleri önemlidir. Uğurlu, becerikli kişinin eve ilk giren olması beklenir. Bu sayede o yılın iyi geçeceğine inanılır. Eğer eve ilk giren kişi sevilmeyen biriye o yılın kötü, hastalıklı biriye o yılın hastalıklarla geçeceğine inanılır. Bu yüzden uğursuzluk olmasın diye insanlar genelde mart bozulmasında evlerine misafir kabul etmezler, fakat daha önceden denenmiş ve ayağının uğur getirdiğine inanılan bir kişi varsa eve o kişi davet edilir. Bu kişi sağ ayağı ile içeri girer ve "Yeni yılınız hayırlı olsun, martınızı bozdum" der. Aynı günün akşamında ise evde ısırgan ya da paça çorbası içilir. Çorbanın içine yeşil/mavi boncuk atılır. Boncuk kimin kaşığında çıkar ya da ağzına girerse o yıl bu kişi ekine başlar ve aile içinde bol rızıklı olduğuna inanılır. Aynı gün bereket getirmesi amacıyla eve erzak da alınır.

Ayrıca belirli bir gün ve geceye ait olmayıp yine de insanlar tarafından özel önem verilen günler de vardır. Örneğin misafirperverlik Türk

⁵⁰ Kasım Karaman, "Ritüellerin Toplumsal Etkileri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (2010), s. 231.

kültürünün önemli karakteristik özelliklerinden biridir. Peygamberlerin vasıflarından olan, eve gelen misafire güler yüzlü davranmak ve ikramda bulunmak sünnet olarak görülür. Bu bakımdan eve misafirin geleceği gün özel bir gün olarak kabul edilir ve o güne mahsus temizlik, ikram gibi hazırlıklarda bulunulur. Bununla birlikte misafirlik olgusu ile ilgili her yöreye mahsus inanış ve uygulamalar bulunmaktadır. Araştırma alanında da misafir olma ve misafire ilgi anlamında sık olmamakla birlikte bazı inanmalara rastlanmıştır. Buna göre küçük bir çocuk bacağından bakarsa veya çay içilirken çay bardağının üzerinde çay bitkisinin sapını görülürse eve misafir geleceğine inanılır. Gelecek misafirin boy pos gibi fiziksel özellikleri de bu sapın boyutuna göre yorumlanır. Ayrıca eve gelen misafirin eve gelirken getirdiği yiyeceklerden, evde ikram edilecek bir şeyin kalmadığı anlamına geldiğine inanıldığı için, ikram edilmez.

Eskiden elektrik olmadığı için ortaya atılan ve uygulanan, günümüzde ise elektriklerin kesilme ihtimalinin olmasından dolayı terk edilmesinin-bırakılmasının zor olduğunu düşündüğümüz inanç ve uygulamalara da rastlanmıştır. Buna göre akşamları tırnak kesmenin, el işi yapmanın uygun olmadığına inanılmaktadır. Bu durum toplumsal tecrübe yoluyla da sabitlenmiştir.

3.I. Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalar

Halk inanışlarında ölümü önceden haber verdiği gerekçesiyle hayvanlarla ilgili belirtiler önemli yer tutar. Hayvanların insanda bulunmayan sezimleri, içgüdüsel özellikleri, biçimsel yapıları bu türden inanmaların oluşmasında etkili olmuştur. Espiye’de konu ile ilgili yapılan çalışmada çakal, köpek, kedi, baykuş, karga, guguk kuşu, çeşitli kümes hayvanları, keçi ve yılanla ilgili inanmalara rastlanmıştır. Bu türden inanmaların genç nesil tarafından itibar edilmediği hatta gençlerin bu inanmaları daha önce hiç duymadığı da saptanmıştır.

Çakal bağırmasının kötü bir ses olması nedeniyle eve acı-uğursuzluk getireceğine inanılır. Çakal sesi korkunç-kötü olarak algılandığından çakala “deli çakal” da denir. Deli çakal bağırmasının 15-20 gün içinde o yörede birinin öleceğine işaret ettiğine inanılır. Bu durum görüşmeciler tarafından da yaşanan örneklerle desteklenmiştir. Eve getirmesinden korkulan acıyı bertaraf edebilmek için de, çakal bağırması sırasında evin döşemesine, “Kara bıçak bağırma tass!” denilerek bıçak saplanır. Benzer uygulama guguk kuşu öttüğü zamanda yapılır ve guguk kuşu öttüğü zaman yere yatılarak, “Benim gücüm toprağa, toprağın gücü bana,” denir. Bu şekilde topraktan güç alıp, üzerlerine uğrayabilecek kötülüğü bertaraf edeceklerine inanılmaktadır.

Baykuş ötmesi, köpek uluması ve karga sesinin uğursuzluk getireceğine, özellikle baykuş ötmesinin bir yakının ölüm haberine işaret ettiğine inanılmaktadır. Anadolu’nun birçok yerinde var olan ve kara kedi görülünce insanların uğursuzluk getirmesin diye saçını tutması davranışına araştırma

alanında da rastlanmıştır. Bunun dışında araç ya da insan önünden kedi geçmesini de uğursuzluk sayanlar vardır.

Günümüzde çok fazla görülmeyen, ara sıra dağlarda görüldüğü ifade edilen, geyiğe benzediği ve keçinin yabanıl bir türü olduğu söylenen “elik keçi” (yaban keçisi) diye bir keçi türünün bölge kırsalında bulunduğu tarafımıza söylenmiştir. Bu keçi, erenlerin malı sayıldığı ve atalarını emzirdiğine inanıldığı için, avlanmaz ve etinin de yenmez. Bilimsel olarak anne sütüne en yakın ve eşdeğeri denilebilecek süt keçi sütüdür. Eskiden hazır mamalar olmadığı için annesini kaybeden emzikli bebekler ile anne sütü yetersiz olan emzikli bebekler keçi sütü ile beslenirmiş. Bu bakımdan bu türden bir inanış ve uygulamanın halk nazarında yer ettiği düşünülebilir. Ayrıca bölgede keçi için “Sütü hekim, eti yıkım” sözüne de yaygın bir şekilde rastlanmıştır.

Espiye'nin genelinde olmayıp sadece Arpacık Köyü'nde rastlanılan bir uygulama kümes hayvanının beslenmemesidir. Tarihi tam olarak bilinmeyen bazı köylüler tarafından ise 1500'lü yıllar olarak ifade edilen rivayete göre, eskiden bu civardan atlılar geçmiştir. Bir gün atlılar geçerken atın birinin ayağı tavuk pisliğine basmış ve sonra bir daha atlılar bu köyden geçmemiş, bu olaydan sonra da köyde hiç kimse tavuk, horoz, kaz, hindi gibi kümes hayvanlarını beslememiş. Günümüzde de Arpacık Köyü sakinleri kümes hayvanı beslememekte, kümes hayvanının etini ve yumurtasını pazardan alıp yemektirler.

Hayvanlarla ilgili tespit edilen ama çok sık rastlanılmayan diğer inanış ve uygulamalar ise; kertenkeleyi bir vuruşta öldürenin ve yılanın ayaklarını görenin cennete gideceğine inanılmasıdır. Bu durum cennete gitmenin kolay olmadığını, cennete gitmek için layık olmak ve çalışmak gerektiğini anlatır. Ahırdaki hayvanların huzursuzlaşmasının hane halkından birinin öleceğine işaret etmesine inanılması da hayvanların güçlü sezisleri olduğuna ve hane halkına olan bağlılığına inanıldığını gösterir. Ayrıca konu ile ilgili olarak yörede, “Mal sahibine çeker” ve “Sahibine benzemeyen mal haramdır” deymi de kullanılmaktadır.

Horozun evin kapısına doğru ötmesinin eve misafirin geleceğine işaret etmesi, gece vakti öten horozun hane halkına kötü haber geleceğine işaret etmesi, kedi beslemenin ev halkına bela getireceğine inanılması, serçe ötüşünün iyi haberle yorumlanması ve öldürülen yılanın asılması halinde yağmur yağacağına inanılması hayvanlarla ilgili tespit ettiğimiz diğer inanışlardır.

Değerlendirme Ve Sonuç

Dindarlık göreceli bir kavramdır, din olgusundan ve dini davranış boyutundan bağımsız bir şekilde ele alınamaz. Çünkü dindarlık sadece dinin özüne ve algılayan özneye göre değil yorumlayıcının bakış açısına göre de

değişir. Dindarlık dendiğinde ilk akla bireysel boyutu gelmekle birlikte toplumsal yönü de vardır. Bireyin kutsal olanla kurduğu ilişki, onun toplumsal hayattaki inanış ve uygulamalarına da etki etmektedir. Bu toplumsal etki birey ve toplum arasında karşılıklı bir etkileşim boyutunu alır. Çalışmada ele alınan ve dindarlığın bir boyutu olan halk dindarlığının, süreklilik gösterdiği ve değişime uğradığı görülmüştür. Türk toplumunda din ve değişme hakkındaki tartışmalar, bu tartışmaların sürdüğü tarihsel ve kültürel süreç sosyolojik bir anlam taşımaktadır.

Araştırmanın konusunu oluşturan halk dindarlığının şekillenmesinde pek çok unsur rol oynar. Hiçbir unsuru göz ardı etmemeye çalıştığımız araştırmada Espiye’de halk dindarlığının değişimle, yaşanan coğrafyayla, etnik kökenle, demografik yapıyla ve toplumsal algıyla şekillendiği tespit edilmiştir.

Araştırmada dindarlık hem bireysel bakımdan hem de dinî gruplarla ilişkiye girme çerçevesinde ele alınmıştır. Sonuç olarak aşkın güç ile bireysel olarak iletişim kurma, temel dinî pratikler, gündelik hayata ilişkin bireysel ve toplu uygulamalar, ibadetlere katılma, cemaate bağlılık, aile ve arkadaşlık gibi bireyin ait olduğu sosyal gruplarla ilişkisine göre Espiye’de halk dindarlığının şekillendiği tespit edilmiştir. Buna göre sosyolojik olarak; Bölgede yaşayan topluluklarda din ile sosyo-kültürel yapılar ve değişimler arasındaki karşılıklı bir ilişkinin olduğu söylenebilir. “Din” olgusu toplumların siyasi, ekonomik ve toplumsal hayatlarına etki eden ve ona şekil veren önemli bir değişkendir. Bu değişkenin geçerliliğini, halk dindarlığı boyutunda, bölgede devam ettirdiğini söyleyebiliriz.

Doğurganlık biyolojik, sosyal, kültürel ve psikolojik anlamda hem çiftler hem de yakın çevre tarafından önemli görülmekte ve beklenmektedir. Örneğin çocuğu olmayan çiftlerle yapılan görüşmelerden bazılarında, çiftlerin artık çocuk sahibi olmak istemediklerini, tedavinin onları psikolojik anlamda yordüğünü, fakat aileleri tarafından buna mecbur bırakıldıkları için tedaviye devam ettikleri bilgisine ulaşılmıştır. Bunun dışında azımsanmayacak sayıda kişi tarafından da abartılı olduğunu düşündüğümüz tavırlara araştırma alanında rastlanılmıştır. Bilgi düzeyindeki ilerlemeyle beraber bu tür inanışlar terk edilse de, tamamen terk edilmediği tespit edilmiştir. Bunda geç kentleşme, kentte/ilçede yaşayan nüfusun kırla (köy, yayla, oba) bağıni koparamamış olması, eğitim düzeyinin düşük olması gibi etkenler önemli yer tutmaktadır.

Doğurganlığın böylesine önemli görüldüğü toplumumuzda ve araştırma alanında doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası uygulamalarda Orta Asya’da gelen halk dindarlığının izlerine rastlanılmıştır. Örneğin; çocuğu olmayan kadının hamile kalabilmesi için sıcağa oturtma denilen bir âdete rastlanılmıştır. Buna göre; başta ısırgan otu olmak üzere, çeşitli otlar toplanarak karışım hazırlanıp kaynatılıyor. Hamile kalmak isteyen kadın bu

sıcak buğunun veya kaynamış sütün buğusuna tutuluyor. Küle veya yeni doğum yapmış kadının döleşine (plasenta) oturtma yöntemine de rastlanılmıştır. Bazı köylerde ise temizleyici olarak kül ve sarımsak karıştırılıp kadının rahmine konulmaktadır. Bunda Türk halk inanışında ateşin uzaklaştırıcı ve koruyucu özelliğinin etkili olduğu düşünülebilir. Bunun dışında doğum sonrasında al basması inancında görülen, yeni doğan bebeğin yastığının altına bıçak konması, ölüm olayında cenazenin üstüne bıçak konması, cenaze evden çıkarıldığında yattığı yatağın yerine şeytanlar gelmesin, onu rahatsız etmesin diye boş çaydanlık konması Eski Türklerde demirin koruyucu özelliğine olan inancın bir devamı niteliğinde olduğu düşünülmektedir. Ayrıca albasması inancı ile ilgili olarak loğusa kadını yalnız bırakmak zorunda kalındığında, beşiğin üstüne balta, orak, bıçak gibi kesici demir alet bırakılması da Eski Türklerde demirin koruyucu özelliğine olan inanç ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu yolla loğusa kadının ya da çocuğun kötü ruhlardan korunacağına inanılmaktadır. Doğum sonrasında görülen, maden (bıçak, maşa), bitki (süpürge), toprak (taş, kaya), su ve ateşten korunma amaçlı medet umulması da Türklerin ilk inanç sistemlerinden olan Gök-Tanrı inanç sistemindeki kutsal kült inancı ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

Araştırma alanında tespit edilen doğum, sünnet, evlenme ve ölüm gibi geçiş ritüellerinin ve keçi sütünün besleyici özelliğinden yararlanmanın din ile uzlaşısının yanı sıra bilim ile de uzlaştığı tespit edilmiştir. Bilim ve teknolojideki hızlı gelişime rağmen halk dindarlığının toplumdaki işlevleri nedeniyle varlığının sürdüğü tespit edilen araştırmada; bilimsel verilerle, halk dindarlığı çerçevesinde ortaya çıkan gündelik uygulamaların birbirini desteklediği tespit edilmiştir.

Ziyaret fenomeni çerçevesinde oluşan ritüellere baktığımızda bir takım sosyolojik fonksiyonların da yerine getirildiğini görüyoruz. Bu bağlamda kesilen kurbanın eti başta öğrenci yurtları olmak üzere, maddi durumu iyi olmayan ailelere de verildiğinden sosyo ekonomik ve kültürel bir fonksiyon da yerine getirilmiş olmaktadır. Ziyaret fenomeni modernleşme ve şehirleşme sürecinin hızlanmasına paralel olarak, insanların beklentilerine karşılık bulmak amacıyla ritüellerde bir takım değişikliklere uğramıştır. Örneğin bazı hastalıklara şifa olması için gidilen ziyaret yerleri, tıptaki ilerlemelere bağlı olarak ziyaret mekânı olmaktan çıkmıştır. Ancak modern hayatın getirdiği strese bağlı olarak ortaya çıkan psikolojik hastalıkların tedavisi için gidilen mekânlar halen ziyaret edilmektedir. Bunun yanında iş, ev veya herhangi bir mülk sahibi olma, aile huzurunun sağlanması, sınav kazanma amacıyla ziyaret yerlerine gidilmesi dinimizimizi korumaktadır. Buradan milli kültürümüzün bir parçası olan ziyarete ilişkin halk dindarlığı uygulamalarının toplumsal değişmelere bağlı olarak yapı ve fonksiyon değişikliğine uğradığı sonucunu çıkarabiliriz.

İnsanların günah saydığı eylemden kaçınması dinî duygularla ilgilidir. Ancak dinin emrettiklerini yapıp, men ettiklerinden kaçınma konusunda bazen dinî olan ve dinle ilgisi olmayan eylemler halk dindarlığı içinde birbirine karışmaktadır. Günah olduğu için yabancı bir keçi türü olan elik keçinin avlanmayıp etinin yenmemesi de bu türden bir örnektir. İslam'da eti helal ve haram olan hayvanlar kaynaklarda açık bir şekilde belli iken araştırma alanında atalar kültü ile de ilgisi bulunan elik keçi etinin yenmemesi halk dindarlığı ile ilgilidir.

Günümüz sosyoloji anlayışına göre dini, tapınma nesnesindeki sınırlamayla “ruhlara tapma”, “ata kültü” ya da “doğa kültü” olarak sınırlayamayız. Din, animizm, totemizm, fetişizm ve diğer pek çok tanımları kapsamakla birlikte tek başına bunlardan hiç biri değildir. Hepsini kuşatmakla birlikte, bunlardan hiç birine tutuklu da değildir. Hangi çağda ve kültürde olursa olsun, insanoğlu inanma ihtiyacından dolayı kendine tapınma nesnelere, tapınma normları ve tapınma biçimleri oluşturmuştur. Bunlar kimi zaman kitabî dinlerde olduğu gibi ilahî kaynaklı iken, kimi zaman da insan ürünü olmuştur. Ancak ne kadar ilkel olursa olsun dinsiz, kültürsüz ve inançsız bir topluluk olmamıştır. Araştırma ile bugüne kadar, halk dindarlığı bakımından, hakkında az şey bilinen Giresun kırsalında Türk varlığının umulandan çok daha eskilere kadar gittiğini ve eskiden olduğu gibi bugün de pek çok inanın bozulmadan geldiğini gösterdiğimiz inanmaktayız.

Kaynaklar

- Aça, Mustafa, “Trabzon-Şalpaazarı Çepnileri ile Çuvaş Türklerinin Doğum Sonrası Etrafındaki İnanış ve Uygulamaları Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi”, *Karadeniz Dergisi*, 1(2008), s. 21-34.
- Arslan, Mustafa, *Türk Popüler Dindarlığı*, İstanbul: Dem Yayınları 2004.
- Arslantürk, Zeki ve diğerleri, *Türk Düşüncesi*, İstanbul: İrfan yayınları 2008.
- Bilgin, Vejdi, *Bizi Kuşatan Toplum: Sosyolojiye Giriş*, İstanbul: Düşünce Yayınları 2010.
- Bilgin, Vejdi, *Fakih ve Toplum: Osmanlı'da Sosyal Yapı ve Fıkıh*, İstanbul: İz Yayıncılık 2003.
- Bilgin, Vejdi, *İbadet: Şekilsel, Sembolik ve Toplumsal*, Bursa: Emin Yayınları 2011.
- Bouthoul, Gaston, *Sosyoloji Tarihi-I*, (çev. Cemal Süreyya), İstanbul: İletişim Yayınları 1995.
- Ceylan, Mehmet Akif, “Giresun İlinde İl Dışı Göçler ve Göç Eden Nüfusun Özellikleri”, *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 9-11 Ekim 2008 Bildiriler Kitabı*, Ankara: Önder Matbaa 2009, s. 340-363.

- Çelik, Ali, *Trabzon-Şalpazarı Çepni Kültürü*, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 1999.
- Çelik, Ali; Gürsoy, Ahmet, "Espiye'de Halk İnanışları", *Espiye Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, İstanbul: Espiye Belediyesi Yayınları 2007, s. 205-216.
- Çelik, Ali; Kuruca, Nazım, "Şebinkarahisar'daki Halk İnanmaları", *Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu (30 Haziran-1 Temmuz 2000) Bildiriler*, İstanbul: Şebinkarahisar Belediyesi Yayınları 2000, s. 340-348.
- Çetin, Çulpan Zaripova, *Tatar Türklerinin Gelenek ve Göreneklere*, Ankara: Karadeniz Dergisi yayınları 2009.
- Derleme Sözlüğü-II, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 1993.
- Geertz, Clifford, *Yerel Bilgi* (çev. Kudret Emiroğlu), Ankara: Dost Yayınları 2007.
- Geyik Yıldırım, Selda, Türkiye'de Dindarlık: Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 35 (2016), s. 185-211.
- Günay, Ünver, "Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri", *Erciyes Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, 15 (2003), s. 5-36.
- Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, 4. b., İstanbul: İnsan Yayınları 2001.
- Günay, Ünver, *Erzurum ve Çevresinde Dini Hayat*, İstanbul: Erzurum Kitaplığı 1999.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram, *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar Öncüleri ve Temelleri Çerçevesinde Yaklaşımlar*, İstanbul: Birey yayınları 1999.
- Kalafat, Yaşar, *Kuzey Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Türk Dinî İzleri Dinî Folklorik Tabakalaşma*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 1998.
- Kalafat, Yaşar, *İslamiyet ve Türk Halk İnançları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 1996.
- Karaman, Kasım, "Ritüellerin Toplumsal Etkileri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (2010), s. 227-236.
- Köse, Ali - Ayten, Ali, *Türbeler*, İstanbul: Timaş Yayınları 2010.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 1990.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2010.
- Paşa, Hilal, *Gelenek ve Değişim Açısından Develi'de Halk İnanış ve Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2008.
- Santur, Meltem Cingöz, "Kastamonu Evlenme Âdetlerinin Halk Bilimsel Açından İncelenmesi", *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: 2005, s. 383-391.
- Tarhan, Nevzat, *Toplum Psikolojisi*, İstanbul: Timaş yayınları 2010.

- Tezcan, Mahmut, "Tasavvurî Akralalık ve Ülkemizdeki Uygulama", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 15 (1982), s. 1-24.
- Ünal, Mustafa, "Türk Medyasının Halk İnanışlarına Bakışı", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 16 (2004), s. 43-67.
- Yapıcı, Asım, "Geleneksellik ve Modernlik Arasında Sıkışan Din Anlayışları ve Dindarlık", *Dem Dergi*, 2 (2007), s. 24-29.
- Yel, Ali Murat, "İslam'da Büyük ve Küçük Gelenek", *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, 10 (1995), s. 40-60.
- Yavuz, Emrah, *Harput Halk Kültüründe Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*, Yüksek Lisans Tezi Fırat Üniv. S.B.E., 2005.